

UNIVERZITA KARLOVA
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Ústav dějin křesťanského umění

Kristína Javorinská

**Ilustrace pohádek Boženy Němcové v opakovaných
vydáních v letech 1913–1988**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: PhDr. Eva Bendová, Ph.D.

Praha 2022

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 14. 6. 2022

Kristína Javorinská

Bibliografická citace

Ilustrace pohádek Boženy Němcové v opakovaných vydáních v letech 1913–1988 [rukopis]: bakalářská práce / Kristína Javorinská ; vedoucí práce: PhDr. Eva Bendová, Ph.D. -- Praha, 2022. -- 92 s.

Anotace

Bakalářská práce se zaměřuje na ilustrace pohádek Boženy Němcové od vybraných autorů v opakovaných vydáních a komparaci jednotlivých ilustrátorských přístupů. První, teoretická, část práce se věnuje pohádce jako žánru, její historii, charakteristikám a též pojednává o pohádkové tvorbě Boženy Němcové. Následně poskytuje přehled proměn dětské knižní ilustrace s akcentem na pohádky, a to od dob prvních ilustrovaných knih až do konce 20. století. Druhá část práce se soustředí na komparaci a interpretaci ilustrací od vybraných autorů (Artuš Scheiner, Josef Lada, František Doubrava a Milada Marešová) s jejichž ilustracemi byly pohádky vydávány opakovaně. Sleduje především autorské individuální přístupy k ilustraci a vzájemné podobnosti či rozdílnosti v tvorbě. Součástí práce je taktéž soupis všech ilustrovaných vydání pohádek Boženy Němcové od prvního ilustrovaného vydání až do roku 1989 a obrazová příloha.

Klíčová slova

Božena Němcová, pohádky, ilustrace, dětská kniha, Artuš Scheiner, Josef Lada, František Doubrava, Milada Marešová

Abstract

The bachelor thesis focuses on illustrations of Božena Němcová's fairy tales by selected illustrators in reprints and compares different illustrative approaches. The first, theoretical, part of the thesis covers the fairy tale as a genre, its history, characteristics and discusses the fairy tale books of Božena Němcová. It then provides an overview of the changes in children's book illustration, with an emphasis on fairy tales, from the time of the first illustrated books to the end of the 20th century. The second part of the thesis focuses on comparison and interpretation of illustrations by selected artists (Artuš Scheiner, Josef Lada, František Doubrava and Milada Marešová), used for republished versions of Božena

Němcová's fairy tale books. In particular, it focuses on the authors' individual approaches to illustration and the similarities or differences in their work. This thesis further includes an inventory of all illustrated editions of Božena Němcová's fairy tales from the first illustrated edition until 1989 and an appendix with pictures.

Keywords

Božena Němcová, fairy tales, illustration, children's book, Artuš Scheiner, Josef Lada, František Doubrava, Milada Marešová

Počet znaků (včetně mezer): 108 513

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat především vedoucí mé práce PhDr. Evě Bendové Ph.D. za její ochotu, cenné rady a čas, který mi věnovala. Děkuji také své rodině za podporu nejen během psaní této práce, ale i celého studia.

Obsah

1	Úvod	3
2	Metodika práce	5
3	Pohádky	7
3.1	Charakteristika pohádek jako literárního žánru	7
3.2	Typologie pohádek	8
3.3	Role a funkce pohádek	9
3.4	Pohádky Boženy Němcové	11
4	Vývoj české ilustrace knih pro děti s důrazem na pohádky	15
4.1	Ilustrace knih pro děti do konce první světové války	15
4.2	Ilustrace knih pro děti v meziválečném období	18
4.3	Ilustrace knih pro děti během druhé světové války	20
4.4	Ilustrace knih pro děti v druhé polovině 20. století	21
5	Ilustrace pohádek Boženy Němcové v opakovaných vydáních a jejich komparace ...	25
5.1	Artuš Scheiner	25
5.1.1	Život a tvorba	25
5.1.2	Ilustrace pohádek Boženy Němcové	26
5.2	Josef Lada	32
5.2.1	Život a tvorba	32
5.2.2	Ilustrace pohádek Boženy Němcové	33
5.3	František Doubrava	38
5.3.1	Život a tvorba	38
5.3.2	Ilustrace pohádek Boženy Němcové	38
5.4	Milada Marešová	42
5.4.1	Život a tvorba	42
5.4.2	Ilustrace pohádek Boženy Němcové	43
6	Komparace ilustrátorských pojetí a konkrétních ilustrací od vybraných ilustrátorů	47
6.1	O chytré princezně	48
6.2	Princ Bajaja	51
7	Závěr	57
	Seznam použité literatury	61
	Seznam vyobrazení	65
	Obrazová příloha	69
	Soupis ilustrovaných vydání pohádek Boženy Němcové	83

1 Úvod

Pohádky odjakživa tvořily nepostradatelnou součást nejen světa dětí. Čtenáři se skrze ně setkávali s principy dobra a zla, základními lidskými vlastnostmi nebo kulturou svých předků. Nejznámější české sbírky pohádek byly sepsány Karlem Jaromírem Erbenem a Boženou Němcovou a jen málokomu nic neříkají příběhy jako *Perníková chaloupka* nebo *Princezna se zlatou hvězdou na čele*. Ačkoliv ilustrace literatury pro děti je již poměrně dobře zpracovanou oblastí výtvarného umění, ilustracím pohádek dosud až taková pozornost věnována nebyla, což je, domnívám se, velkou mezerou a zároveň příležitostí.

Předkládaná bakalářská práce představuje vývoj dětské ilustrace se zaměřením na ilustrace pohádek, a především ilustrátorskou tvorbu v reedicích pohádek Boženy Němcové od vybraných umělců. Jedná se o ilustrace Artuše Scheinera, Josefa Lady, Františka Doubravy a Milady Marešové. Jejich zařazení vysvětluji v kapitole *Metodika práce*. Na základě komparací budu sledovat jednotlivá ilustrátorská pojetí, která mohla přispět k oblibě a tedy i opakovanému vydávání pohádek. Ideologické ani politické důvody reedic nejsou předmětem této práce.

Bakalářská práce je rozdělena na tři části – první z nich se bude věnovat pohádce jako literárnímu žánru, její roli a charakteristikám a představí taktéž pohádky Boženy Němcové. Druhá část popíše vývoj české ilustrace pro děti se zaměřením na pohádkovou tvorbu. Náplní třetí části práce budou ilustrace v opakovaných vydáních od výše zmíněných autorů, která budou analyzována a vzájemně komparována. Skrze sledování individuálních přístupů k ilustraci a vzájemných podobností či rozdílností v tvorbě se pokusím dospět k možným důvodům, proč byly ilustrace právě těchto umělců tolik vyhledávané. Všechny kapitoly budou shrnuty a zhodnoceny v závěru.

Nejsou-li v práci uvedeny názvy nakladatelství nebo jména ilustrátorů, je to z toho důvodu, že se tyto informace v jednotlivých publikacích nenachází. Pro zjištění těchto údajů by bylo zapotřebí archivního bádání, které je nad rámec předkládané bakalářské práce.

Budu vycházet především z odborné literatury zabývající se problematikou ilustrace pro děti a fenoménem pohádky, dále z monografických publikací jednotlivých umělců, katalogů výstav, absolventských prací, sborníků a článků v periodikách. V neposlední řadě také z primárních pramenů – jednotlivých vydání pohádek Boženy Němcové.

2 Metodika práce

Základním východiskem pro tuto práci bylo vytvoření soupisu všech ilustrovaných vydání pohádek Boženy Němcové do roku 1989. Při jeho sestavování jsem vycházela z různých zdrojů, jejich vzájemného porovnávání a doplňování. Nejvíce jsem čerpala z katalogů knihoven a velmi dobře zpracovaným zdrojem byl také internetový soupis celoživotního díla Boženy Němcové.¹ Z databází a katalogů nebylo vždy možné zjistit, zda je dílo ilustrované, případně je-li autor uveden. Bylo proto nutné prohlédnout si osobně poměrně velké množství knih. Vzhledem k výše uvedenému a velkému počtu publikovaných děl této autorky bylo sestavení seznamu poměrně náročnou záležitostí.

Vytvořený seznam sleduje jak sbírku *Národních pohádek*, které jsou jádrem pohádkové tvorby Boženy Němcové, a které taktéž byly nejčastěji opakovaně vydávány, tak i všechny další ilustrované pohádky. Z důvodu rozsahu a zaměření práce nejsou zahrnuta souborná vydání s dalšími autory ani slovenské pohádky, které tvoří další samostatný celek. Soupis neobsahuje díla, která nesplňovala podmínku plnohodnotného knižního či sešitového vydání, čímž se rozumí například pohádky vydané v novinách, jako doprovod k omalovánkám, nebo pohádky vytištěné pouze na několika listech.

Na základě tohoto seznamu byli následně vybráni ilustrátoři, kterým se budu v práci věnovat. Hledala jsem umělce, s jejichž ilustracemi byly pohádky vydávány nejčastěji a zároveň takové, s jejichž ilustracemi vyšlo konkrétní dílo opakovaně, tzn. jejich ilustrace se objevovaly v reedicích. Tímto se vytvořila úzká skupina šesti ilustrátorů – Václav Čutta, Viktor Oliva, Artuš Scheiner, Josef Lada, František Doubrava a Milada Marešová. Všichni jmenovaní byli významní výtvarníci, ale pouze pro čtyři z nich byla charakteristickou součástí jejich tvorby ilustrace pro děti. A protože právě ta je ústředním tématem předkládané práce, nebyli do výběru zahrnuti Václav Čutta ani Viktor Oliva.

Na pojetí ilustrací konkrétního literárního díla se zaměřuji jako na celistvé umělecké dílo dvou autorů – jednoho spisovatele poskytující literární předlohu a jednoho

¹ <http://comenius-bibl.wz.cz/Nemcova.html#514>

ilustrátora, který svobodně tuto předlohu doplňuje. Proto nebyla vybrána ani trojice Kamil Vladislav Muttich, František Slabý a Karel Štapfer. Ačkoliv s jejich ilustracemi vyšly pohádky do roku 1989 nejvícekrát, tito umělci ilustrovali téměř pokaždé jedno literární dílo společně a nesplňují tak tuto základní, výše uvedenou, podmínku.²

Vzhledem k povaze práce považuji také za nutné definovat pojem *ilustrace*. Toto slovo má svůj původ v latině a vysvětluje se jako *objasnění, náskres, vyobrazení*.³ V obecnějším smyslu slova se ilustrací rozumí jakýkoliv výtvarný projev, který doprovází text, a který svou přítomností umocňuje a posiluje představu čtenáře takovým způsobem, jenž přesahuje možnosti psaného textu. V užším smyslu slova se jedná o umělecký projev, který je textem inspirovaný, ale zároveň umělecky svébytný, kde je vztah literární předlohy a ilustrátorského projevu rovnocenný.⁴ Z výše uvedených důvodů nejsou do seznamu zařazeny publikace, které jsou pouze graficky dekorovány. Ačkoliv jde o výtvarné doplnění textu, literární předlohu nijak nerozvíjí a nelze jej považovat za plnohodnotné ilustrace.

Časový rámeček 1913–1988, obsažený v názvu práce, byl určen prvním a posledním vydáním pohádek s ilustracemi od sledovaných autorů. Shodou okolností se v obou případech jedná o publikace s ilustracemi Artuše Scheinera.⁵

Nebylo-li vydání publikace uvedeno ve zdrojích, z nichž jsem čerpala, používám v seznamu označení *neznámé*. Ověření pořadí jednotlivých vydání by vyžadovalo rozsáhlé bádání, které není předmětem předkládané bakalářské práce.

² Poslední vydání s ilustracemi těchto autorů bylo z roku 1936.

³ OTTO 1897, 518.

⁴ MATĚJČEK 1931, 7.

⁵ *Pohádky Boženy Němcové (1913) a Velká kniha pohádek (1988)*.

3 Pohádky

Ilustrace v literatuře není samonosná, vždy je určitým způsobem provázána s textem, který dále rozvíjí a doplňuje. Ačkoliv se tato práce zaobírá především ilustrací, považuji za důležité nejdříve přiblížit a charakterizovat samotnou pohádku coby literární žánr. Nejdříve představím její stručnou historii, úlohu i typické rysy a posléze se budu věnovat pohádkám Boženy Němcové.

3.1 Charakteristika pohádek jako literárního žánru

„Jedna z teorií o vzniku a vývoji pohádky praví, že do pohádky přenesl člověk všechno krásné, po čem toužil a co nemohl uskutečnit ve svém životě.“⁶

Současné literární bádání popisuje pohádky jako: *„texty, které vznikly na základě rozmanité palety starodávných vyprávění, vstřebávajících při své pouti světem rozličné bájně představy lidstva, nadčasové životní pravdy, zejména věčnou touhu po naplnění dobra, a víru v kouzelnou moc slova.“⁷* Všechny formy narace se v průběhu věků ovlivňovaly, prolínaly a doplňovaly. Ačkoliv tato vyprávění nebyla původně určena dětem, ale dospělým, žádná jiná forma obsahující výše zmíněné přínosy nemá tak přímou cestu k dětskému čtenáři.⁸ Ve většině kultur je mezi mýtem a lidovým vyprávěním nebo pohádkou velmi tenká hranice, a proto se i pohádkové názvosloví, jak jej známe dnes, vyvinulo až na konci 18. století.⁹ Definitivně se pak pojem *pohádka* ustálil v sedmdesátých letech 19. století.¹⁰ Do té doby se pohádkové příběhy označovaly také pojmy *bajka*, *báje*, *báchorka* či *povídka*.¹¹

⁶ STEHLÍKOVÁ 1970, 6.

⁷ ČEŇKOVÁ 2006, 107.

⁸ MOCNÁ/PETERKA 2004, 473. BETTELHEIM 2017, 35.

⁹ Problematice žánrových přechodů se věnovali také Dagmar Klímová a Jaroslav Otčenášek v publikaci *Česká pohádka v 19. století (2012)*.

¹⁰ ČEŇKOVÁ 2006, 107.

¹¹ MOCNÁ/PETERKA 2004, 472.

3.2 Typologie pohádek

Typologické rozdělení pohádek není jednoznačně dané a liší se podle individuálních přístupů jednotlivých literárních historiků. Většinou se však jedná o rozdělení pohádek podle původu. Český folklorista Oldřich Sirovátka pohádky dělí do šesti kategorií podle vztahu k folklórní předloze.¹² Pro tuto práci však poslouží běžnější rozdělení, používané například Dagmar Mocnou a Josefem Peterkou, kteří pohádky rozdělují na lidové neboli folklórní a autorské.¹³

Lidová pohádka je „epický prozaický žánr lidové slovesnosti, jehož základem je umělá fantastika nebo podobenství.“¹⁴ Mezi první sběratele lidových pohádek se řadí bratři Jacob a Wilhelm Grimmové, kteří položili základy pohádkoslovnému bádání a klasické adaptaci lidových pohádek.¹⁵ Jejich práce se vyznačuje tím, že pohádkovou látku sbírali, třídili a specificky přepracovávali v literární text, ve kterém se snažili zachytit skutečnou podobu lidových pohádek bez porušení vypravěčské tradice, která věrně odkazovala k mytologickým kořenům.¹⁶ Zásadním dílem z pohledu literatury pro děti jsou *Pohádky pro děti a domov (1812, 1815, 1850)* od bratří Grimmů, které jsou vůbec prvními pohádkami zaměřenými přímo na dětské čtenáře.¹⁷ Na grimmovskou tradici navázal i Karel Jaromír Erben, který při sběru a úpravě textů pracoval obdobným způsobem. Volněji pak k původní pohádkové látce přistupovala Božena Němcová, která ji pozměňovala, básnicky dotvářela a dávala jí osobitý ráz.¹⁸ Více než o autentické doložení lidové tradice šlo autorce o vytvoření uměleckého díla, čímž se její tvorba řadí k tzv. autorským adaptacím.¹⁹

¹² SIROVÁTKA 1998, 107.

¹³ MOCNÁ/PETERKA 2004, 473.

¹⁴ ČEŇKOVÁ 2006, 108–109: Vznik a původ pohádek sleduje srovnávací folkloristika, která je dělí do čtyř kategorií dle teorií: *mytologická teorie*, podle které jsou pohádky považované za zbytky starých indoevropských mýtů (bratři Grimmové, K. J. Erben, V. S. Karadžić); *antropologická teorie*, podle které lidová pohádka čerpala dějové osnovy a základní představy o postavách a situacích z primitivních náboženských rituálů, kultů a uctívání předků; *migrační teorie*, podle té se pohádky přesouvaly a každé nové prostředí je specificky formovalo (přední představitel byl T. Benfey, který za pravlast pohádek považoval buddhistickou Indii); *historicko-geografická teorie* navazuje na migrační teorii, ale pravlast rozšiřuje i na oblasti jiných národů, např. arabských nebo egyptských.

¹⁵ U nás se lidovou pohádkou zabývali především folkloristé Jiří Polívka a Václav Tille.

¹⁶ ŠMAHELOVÁ 1989, 87.

¹⁷ MOCNÁ/PETERKA 2004, 475.

¹⁸ JECH 1971, 65.

¹⁹ ŠMAHELOVÁ 1989, 129.

Druhým typem je pohádka autorská, která se vyvinula z pohádky folklorní a je již převážně spjata s literaturou pro děti. Autorskou pohádku lze definovat jako „*umělý příběh s pohádkovými rysy – nejčastěji s kouzelnými prvky – určený zpravidla dětem.*“²⁰ Za duchovního otce autorské pohádky je označován Hans Christian Andersen. V Čechách pak Eliška Krásnohorská, která motivy z folklorních pohádek upravovala a rozváděla.²¹ Zcela specificky k pohádce přistoupil evangelický farář Jan Karafiát, jenž v sedmdesátých letech 19. století vytvořil přelomové dílo *Broučci (1876)*. Největší rozvoj autorské pohádky se následně odehrál během dvacátých a třicátých let 20. století, kdy vzniklo několik typů autorské pohádky včetně seriálu.²² Svěbytným druhem je tzv. pohádka moderní, která již na tradičních pohádkových prvcích a výrazových prostředcích není závislá, a vytváří svůj autonomní fiktivní příběh.²³ Nástup tzv. moderní pohádky v české literatuře je spojen především se jmény Heleny Malířové, Jiřího Wolкера a Karla Čapka.²⁴

3.3 Role a funkce pohádek

Vedle folkloristiky a literární vědy se studiem pohádek a jejich významem zabývá také psychologie.²⁵ U nás se působení pohádky na psychiku a vývoj dětského čtenáře věnoval především Michal Černoušek, který tvrdil, že „*základní funkcí pohádek je vznést smysl a řád do dětem původně nesrozumitelného, skoro chaotického světa...*“²⁶ Důležitým a charakteristickým rysem pohádky je také její vysoká mravní hodnota.²⁷ Díky specifickému stylu a výstavbě pohádkového příběhu jsou tak dětem přiblíženy principy dobra a zla, ale také základní projevy chování jako například láska k dětem, úcta ke starým lidem, soucit s trpícími tvory nebo pomoc bezbranným.²⁸ Snad zcela nejtypičtějším znakem

²⁰ ČEŇKOVÁ 2006, 127.

²¹ Tamtéž, 120–136.

²² Tamtéž, 137.

²³ ŠMAHELOVÁ 1989, 171.

²⁴ CHALOUPKA 1972, 314.

²⁵ Mezi přední představitele zabývající se pohádkou z pohledu psychologie se řadí Carl Gustav Jung, Bruno Bettelheim nebo Marie-Louis von Franz.

²⁶ ČERNOUŠEK 1991, 7.

²⁷ LUŽÍK 1944, 20.

²⁸ Tamtéž, 25.

pohádek je dobrý konec, který by, podle známého spisovatele J. R. Tolkiena, měla obsahovat každá pohádka.²⁹ Význam pohádky je totiž „nejen výchovný, poznávací a vzdělávací, ale také terapeutický... Co je však nejdůležitější: pohádky předkládají optimistické vidění světa.“³⁰ Pohádka je tedy nezastupitelným dílem jak literárním, tak i uměleckým, jelikož žádná jiná forma umění není dítěti srozumitelná v takové míře.³¹ Poprvé se názor ohledně nevhodnosti pohádek pro děti objevil v roce 1913, kdy byl v prvním čísle časopisu *Úhor* vydán článek Jaroslava Petrboka *Pryč s pohádkou*.³² Tento útok odstartoval tzv. *boje o pohádku*, které spočívaly v diskuzi o jejich vhodnosti jakožto literatury pro děti, a které se objevovaly během celé první poloviny 20. století.³³

Významnost pohádky, coby literárního žánru, lze spatřovat, mimo výše zmíněné, taktéž v její politické neutralitě, díky které mohly pohádky vycházet téměř ve všech dobách. Zvláště během obtížných válečných let byla tradiční pohádka mocným nástrojem, neboť „svou ideou, alegorickými, symbolickými a metaforickými obrazy umožňovala aktualizaci a pohotovou reakci na soudobé společensko-politické dění. Stala se zdrojem vlastenectví a víry ve vítězství dobra a spravedlnosti nad zlem a násilím, víry v zachování národní existence, znovunabytí svobody a renesanci humanity, připomenutím ryze českého kulturního dědictví, duchovní posilou protifašistického odporu.“³⁴ Ačkoliv je v tomto případě konkrétně zmíněna druhá světová válka, obsah úryvku je možné zobecnit a aplikovat prakticky na kterékoliv období nesvobody. Autorská pohádka poskytovala možnosti přímějšího vyjádření, které však často nemohlo být zcela svobodné.³⁵

²⁹ BETTELHEIM 2017, 142–143.

³⁰ ČERNOUŠEK 1991, 6.

³¹ BETTELHEIM 2017, 16.

³² ČERVENKA 1960, 270.

³³ Bojům o pohádku se více věnoval Jan Červenka (*O pohádkách, 1960*) nebo Louisa Nováková (*Proměny české pohádky, 2009*).

³⁴ TOMAN 2011, 93.

³⁵ NOVÁKOVÁ 2013, 142.

3.4 Pohádky Boženy Němcové

S narůstajícím zájmem o vlastní dějiny a hledáním národních kořenů a identity během národního obrození se zájem řady literárních autorů obrátil k různým formám slovesného folkloru a výjimkou nebyly ani pohádky, pro které bylo toto období přelomové.³⁶ První sbírka českých pohádek, jež nesla název *Národní české pohádky a pověsti (1838)* byla sepsána Jakubem Malým (1811–1885) a vydaná v knížecí arcibiskupské knihtiskárně. Ačkoliv toto dílo nezbudilo příliš velké ohlasy a Václav Tille jej dokonce řadí k „*mizerným sbírkám*“,³⁷ bylo důležitým inspiračním zdrojem pro Karla Jaromíra Erbena (1811–1870) a Boženu Němcovou (1820–1862), kteří jsou pokládáni za zakladatele klasické české pohádky. Jejich přínos spočíval především v novém pojetí pohádky, kterou spolu s folklorem považovali za „*jeden z pramenů poznání duše národa*...“³⁸

Jak jsem již zmiňovala v kapitole *Charakteristika pohádek jako literárního žánru*, nebyly pohádky (dříve také báchorky) primárně a cíleně určeny dětem. I přes to, že dnes se na ně pohlíží jinak, jedná se o neintencionální literaturu pro děti.³⁹ Vzhledem k problematice žánrových přechodů obsahovaly i pohádkové sbírky Boženy Němcové různé žánry epické prózy. Podle třídění Václava Tilleho (1867–1937), který se studiu pohádek na počátku 20. století hojně věnoval, převládají v pohádkové tvorbě Boženy Němcové pohádky fantastické, ale dále se zde vyskytují i satirické příběhy o chytrých a hloupých lidech, dětské báchorky, příběhy s náboženskou tematikou nebo pověsti.⁴⁰

Sepsat lidové pohádky do literární podoby napadlo Boženu Němcovou již na konci třicátých let 19. století, pravděpodobně na popud Karla Jaromíra Erbena.⁴¹ Poprvé se ale svého vydání dočkaly až v roce 1845, kdy pod názvem *Národní báchorky a pověsti* vyšly v Praze u Jaroslava Pospíšila v sešitovém vydání bez jakéhokoliv výtvarného

³⁶ OTČENÁŠEK 2012, 300.

³⁷ TILLE 1966, 11.

³⁸ MOCNÁ/PETERKA 2004, 476.

³⁹ VÁŠOVÁ 1995, 58: „*Literatura, která byla původně určena pro určitou kategorii čtenářů, ale je čtena i jinou kategorií čtenářů (např. protože jí vyhovuje svým obsahem i formou).*“

⁴⁰ TILLE 1909, 120–158.

⁴¹ OTČENÁŠEK 2012, 301. ŠILHAVÍKOVÁ 2010, 7.

doprovodu. Následně v letech 1845–1848 bylo publikováno dalších šest sešitů.⁴² Otištění *Národních báchorek a pověstí* bylo zásadním okamžikem v tvorbě Boženy Němcové – jednalo se o autorčino první souborně vydané dílo, kterým si získala pevné místo na české literární scéně.⁴³ Jak jsem již nastínila v předešlé kapitole, její tvorba byla zcela jedinečná z pohledu přístupu k pohádkové látce. Božena Němcová původní folklorní texty přepracovávala nikoliv s cílem autentického zprostředkování předlohy, ale předložení krásného literárního díla psaného vybraným jazykem. Řada autorčiných pohádkových a povídkových textů vycházela také v sebraných spisech nebo časopisecky (*Česká včela*, *Květy*, *Štěpnice ad.*), a to až do šedesátých let 19. století.⁴⁴ Nejzásadnějším obdobím pro pohádkovou tvorbu Boženy Němcové byly léta 1845–1848, kdy pobývala na Chodsku, které spolu s Ratibořicemi označovala za místo sběru většiny svých folklorních textů pro *Národní pohádky*.⁴⁵ Po roce 1848 se českým pohádkám již nevěnovala, během následujícího desetiletí ale ještě obrátila svou pozornost k pohádkám slovenským, které publikovala v letech 1857–1858.⁴⁶ Posledním vydaným dílem Boženy Němcové byla povídka *Pan Učitel* (1860), uveřejněná dva roky před smrtí autorky.

Ilustrované pohádky Boženy Němcové se začaly objevovat v osmdesátých letech 19. století. Vůbec prvním ilustrovaným vydáním by mohly být *Vybrané české pohádky Boženy Němcové* s barvotisky a ilustracemi Františka Slabého a Karla Štapfera vydané v nakladatelství Ignáce Leopolda Kobera. Rok vydání je zde ale neznámý a v katalogu Národní knihovny je uvedeno velmi široké odhadované rozmezí let 1880–1937. V roce 1885 a 1886 vyšly v tomtéž nakladatelství dva svazky *Národních báchorek a pověstí* a *Pohádka o perníkové chaloupce* (1886) publikovaná Zemským úředním spolkem včelařským pro království České, které sice jsou ilustrované, ale ilustrátor není uveden.⁴⁷ První pohádky Boženy Němcové, u kterých je známé, kdy byly vydané a je uveden i ilustrátor, se datují do roku 1888 a jedná se o *Vybrané pohádky národní* s ilustracemi

⁴² ŠILHAVÍKOVÁ 2010, 7. Celkem mělo původně vyjít 8 sešitů.

⁴³ PETIŠKOVÁ 2020, 2.

⁴⁴ ŠILHAVÍKOVÁ 2010, 7.

⁴⁵ OTČENÁŠEK 2012, 301.

⁴⁶ PETR 1912, 73.

⁴⁷ Viz příloha – *Soupis ilustrovaných vydání pohádek Boženy Němcové*. Pokus o zjištění totožnosti ilustrátora by vyžadoval archivní bádání, které není předmětem předkládané bakalářské práce.

Viktora Olivy. Od 20. století, kdy se lustrace pro děti začala plně rozvíjet, se na výtvarném zpracování pohádek Boženy Němcové podílelo několik desítek umělců.⁴⁸

⁴⁸ Viz příloha – *Soupis ilustrovaných vydání pohádek Boženy Němcové.*

4 Vývoj české ilustrace knih pro děti s důrazem na pohádky

V následujících kapitolách představím historii ilustrace knih pro děti s akcentem na pohádky. Vývoj budu sledovat od prvních ilustrací až do roku 1989. Zaměřím se na zastoupení pohádkové literatury v knižní produkci, na pozici ilustrace v rámci výtvarného umění a na významné ilustrátory především pohádkové tvorby.

“Ilustrovat pohádky je úkol vrcholně zodpovědný, protože malíři dětských ilustrací svým způsobem otevírají dětem oči; otevírají je tak, aby se děti naučily vidět.”⁴⁹

4.1 Ilustrace knih pro děti do konce první světové války

Za prvopočátky české ilustrace pro děti je považováno dílo Jana Amose Komenského *Orbis Pictus (1658)*, ve kterém autor poprvé doceňuje význam obrazu v dětské knize.⁵⁰ Ve větší míře se u nás ilustrace v literatuře pro děti následně začala objevovat až na začátku 19. století. Často se ale jednalo o řemeslné práce přebírané ze zahraničních dílen a nelze tak ani o tomto období mluvit jako o plnohodnotném rozvoji dětské ilustrace.⁵¹ Během národního obrození byla literatura pro děti často didakticky zaměřená nebo vycházela v levných sešitových vydáních, která neposkytovala pro výtvarný doprovod dostatek prostoru. Ilustrace se tak do poloviny 19. století v knihách pro děti objevovala pouze ojediněle, v omezeném počtu a nebyl ji přikládán příliš velký význam.⁵² Za velký mezník ve vývoji ilustrace dětské literatury jsou považována osmdesátá léta 19. století, kdy začal tvořit Mikoláš Aleš (1852–1913) – malíř označovaný za zakladatele české moderní ilustrace pro děti a jeden z prvních ilustrátorů pohádek.⁵³ Přestože jeho ilustrace k pohádkám vycházely hlavně v časopisech, dočkaly se též knižního vydání, když byly v roce 1911 v nakladatelství Dědictví Komenského publikovány *Alšovy pohádky* s výběrem

⁴⁹ ČERNOUŠEK 1991, 33.

⁵⁰ STEHLÍKOVÁ 1984, 11.

⁵¹ Tamtéž, 12.

⁵² Tamtéž, 94.

⁵³ HOLEŠOVSKÝ 1982, 12.

jeho nejlepších kreseb.⁵⁴ Jedinečnost tvorby tohoto umělce byla podle Blanky Stehlíkové spatřována v „lásce k vlasti, chápané především jako láska k domovu, jeho mýtu a historii, k přírodě i k lidu.“⁵⁵ V tomto ohledu na Mikoláše Alše po letech navázal též Josef Lada.

V době, kdy tvořil Mikoláš Aleš, se knižní produkce pohybovala ve dvou protipólech. Nadále vycházely nepříliš kvalitně provedené publikace, často v sešitových formách a bez ilustrací a na druhé straně se bylo možné setkat s drahými, luxusními knižními edicemi s konvenčními ilustracemi, které nakladatelství vydávala s cílem vysokého zisku.⁵⁶ To se začalo měnit na přelomu 19. a 20. století, kdy docházelo k hledání nových hodnot v životě i umění, byl kladen důraz na subjektivismus a docházelo k formování nových estetických i uměleckých názorů.⁵⁷ V rámci tohoto přerodového období se začalo rozvíjet i *hnutí za krásnou knihu*.⁵⁸ Pod vlivem estetické výchovy a anglických umělců, především Williama Morrise, se opět začalo pohlížet na knihu jako na hodnotný umělecký celek s důrazem na její kompletní estetické zpracování.⁵⁹ Významnou iniciátorkou nového hnutí byla i Zdenka Braunerová, autorka grafických úprav mnoha publikací, včetně Mrštíkovy *Pohádky Máje (1897)*.⁶⁰ Výše zmíněný přístup ke knize platil především pro malá nakladatelství a soukromé vydavatele.⁶¹ V případě některých větších nakladatelství mohla být situace stále odlišná a pohled Karla Čapka ji charakterizuje následovně: „vydá-li některá z našich velkých firem, ať sluje Otto nebo Vilímek, luxusní edice knižní, servíruje v nich prostomyslnému publiku neodpuštělně banální a hloupé ilustrace jistého p. Olivy nebo nepomíjitelně nevkusné titulní desky a vazby od kteréhosi p. Toho a Onoho, domnívají se, že tím činí zadost výpravě knihy.“⁶²

⁵⁴ STEHLÍKOVÁ 1984, 94: Autorem textů byl Václav Tille (publikující pod pseudonymem Václav Říha), ale kniha byla výjimečně pojmenovaná po ilustrátorovi. Jednalo se o definitivní vydání, poprvé byly *Alšovy pohádky* vydány v roce 1904.

⁵⁵ STEHLÍKOVÁ 1984, 94.

⁵⁶ Tamtéž, 13.

⁵⁷ JIROUŠEK 1983, 3.

⁵⁸ V roce 1905 vyšla v časopise *Typografia* studie F. X. Šaldy *Knih jako umělecké dílo*, v níž teoreticky zformuloval program tohoto hnutí, které v ilustraci zdůrazňovalo především estetické hodnoty.

⁵⁹ William Morris (1834–1896) byl jedním z předních představitelů hnutí *Art and Crafts*. Představitelé tohoto hnutí vnímali pokles kvality a úrovně zpracování výrobků, který spojovali s rozvojem průmyslu a usilovali o návrat k uměleckému řemeslu na úrovni středověkých mistrů. Hnutí ovlivnilo rozvoj uměleckých řemesel v Evropě.

⁶⁰ STEHLÍKOVÁ 1984, 13–14.

⁶¹ POSPÍŠILOVÁ 2014, 12.

⁶² ČAPEK 1984, 22.

Důležitým manifestačním počinem na počátku 20. století bylo publikování přílohy časopisu *Volné směry* s názvem *Sníh* (1902), který obsahoval ilustrované texty určené dětským čtenářům. Soubor byl vydaný *Sdružením výtvarných umělců Mánes* a dokládal zájem o ilustraci literatury pro děti. Na jeho výtvarném zpracování se podílelo přes deset významných výtvarníků (např. Hugo Boettinger, Artuš Scheiner, František Kupka, Stanislav Sucharda ad.).⁶³ Ve stejném roce se díky ilustracím k *Babičce* od Boženy Němcové zviditelnil také Adolf Kašpar (1877–1934), který v té době ještě studoval na Akademii výtvarných umění v Praze. Jeho ilustrace se staly natolik populárními, že dopředu předurčily jeho výtvarné působení, které následně zaměřil především na knihy.⁶⁴ Důležitým mezníkem v roce 1902 bylo taktéž vydání Karafiátových *Broučků* s ilustracemi Vojtěcha Preissiga (1873–1944), kteří byli označeni za první moderní komplexně výtvarně zpracovanou dětskou knihu „jednotnou od patitulu až po konečnou špičku, až po obálku a předsádku.“⁶⁵

V pohledu na provedení a roli ilustrace se objevovaly dvě názorové skupiny. Dekorativní způsob, jakým přistoupil Preissig ke zpracování *Broučků* byl charakteristický pro umělce, jejichž hlavním cílem bylo vytvořit knihu jako umělecký celek dosahující nejvyšších kvalit, jak po stránce obsahové, tak formální. Naproti tomu stáli umělci, většinou vycházející ze symbolismu a secese, kteří chápali ilustraci jako výtvarnou interpretaci textu a důraz kladli spíše na vlastní uměleckou svobodu projevu, než na celkové knižní zpracování. Tento přístup lze spatřit například v ilustracích Jana Preislera ke Kvapilově *Princezně Pampelišce* (1897).⁶⁶

Na přelomu 19. a 20. století tvořily pohádky významnou část literatury pro děti, ale byly také častým tématem výtvarného umění mimo literaturu.⁶⁷ Charakter pohádkových námětů umožňoval umělcům při jejich znázornění zahrnout kromě původních významů,

⁶³ HOLEŠOVSKÝ 1982, 11.

⁶⁴ SCHEYBAL 1957, 55.

⁶⁵ STEHLÍKOVÁ 1984, 14. Jednalo se již o čtvrté vydání knihy, poprvé však s ilustracemi.

⁶⁶ Tamtéž, 15.

⁶⁷ WITTLICH 1985, 177: K. B. Mádl se v referátu o VII. výstavě Mánesa v roce 1903 dokonce ptal: „Žijeme zase v době pohádek? Je náš hmotný život tak nicotný a odpudivý, že se z něho utíkáme do říše tajemných a kouzelných vidění? Opravdu se zdá, že mají umělci příčinu vyhýbati se co nejvíce reálnosti dne, jako by už byli znaveni a znechuceni...“

taktéž významy skryté a poskytoval jim prostor pro vyjádření vlastních myšlenek či poselství.⁶⁸ Ačkoliv byly ilustrace pohádek většinou koncipovány obrazově a převládala v nich malířská složka a dějové scény, jejich výsledný styl a provedení přizpůsoboval umělec potřebám textu a osobním preferencím.⁶⁹ Hanuš Schwaiger (1854–1912), který ilustroval *Wiesnerovo pohádkové album* nebo pohádku *O hastrmanovi* od své ženy Joženy Schwaigerové, ve své tvorbě uplatňoval především reálnost a grotesknost.⁷⁰ Pro ranou tvorbu Jaroslava Panušky, umělce zabývajícího se pohádkovými a fantaskními motivy, bylo typické strašidelné až hororové působení na diváka, do tohoto období spadají také jeho ilustrace k pohádkám Karla Jaromíra Erbena nebo Václava Tilleho.⁷¹ Pro ilustrace Artuše Scheinera (1863–1938), umělce ovlivněného secesí, byla charakteristická dekorativnost a výpravnost – ty byly přítomné i v jeho ilustracích *Pohádek Boženy Němcové*, které poprvé ilustroval v roce 1913.⁷² Všechny výše zmíněné výtvarné tendence – secesní symbolismus, dekorativismus či realismus určovaly podobu dětské knihy až do počátku dvacátých let 20. století.⁷³

4.2 Ilustrace knih pro děti v meziválečném období

Po vzniku první československé republiky v roce 1918 došlo na našem území k velkému rozkvětu české kultury, včetně oživení ediční činnosti. V literatuře pro děti se začaly objevovat nové žánry (pohádka autorská, knihy pro nejmenší, dobrodružná literatura ad.), které před ilustrátory kladly další výzvy i příležitosti. Umělci si také začali uvědomovat nutnost rozdílného přístupu k literárním textům podle zaměření i adresáta. Jinak začala být vnímána i úloha ilustrátora, což dokládají například slova Václava Fialy: „*Ilustrátor nejen sleduje výtvarnými prostředky text, ale spisovatele často doplňuje nebo jde*

⁶⁸ BRABCOVÁ 1994, 3.

⁶⁹ STEHLÍKOVÁ 1984, 16.

⁷⁰ BRABCOVÁ 1994, 4: Vznik Wiesnerova pohádkového alba byl inspirován umělcovou předchozí tvorbou.

⁷¹ I zde byla umělcova tvorba impulsem ke vzniku literárního díla. Václava Tilleho (publikujícího pod pseudonymem Václav Říha) inspirovaly k sepsání příběhů právě pohádkové náměty v tvorbě Jaroslava Panušky.

⁷² Více v kapitole 5.1.

⁷³ STEHLÍKOVÁ 1984, 17.

s ním paralelně.⁷⁴ K rozvoji knižní ilustrace přispělo také zdokonalení reprodukčních technik, díky čemuž mohly být ilustrace nově pojaty formou volné obrazové přílohy, která umělcům poskytovala větší prostor a svobodu. Do literatury tak začaly pronikat další způsoby uměleckého vyjádření, jako například fotografie nebo koláž. V knihách pro děti převládala v této době především práce s barvou.⁷⁵

Ve dvacátých a třicátých letech 20. století se k dětské ilustraci obrátil zájem umělců, kteří ji pozvedli na zcela jinou kvalitativní úroveň. Byl to především Josef Lada (1887–1957) – ten svoji první dětskou knížku ilustroval již v roce 1906, ačkoliv za počátek jeho tvorby je většinou označován až rok 1911, kdy výtvarně zpracoval knihu *Moje abeceda*.⁷⁶ Josef Lada vytvořil nespočet knih pro děti, pro ty nejmenší napsal a ilustroval *Kalamajku* (1913), umění bajky oživil ve vyprávění *O chytré kmotře lišce* (1937) a ilustroval i mnoho klasických pohádek. Z těch jmenujme například Kubínovu *Knihu pohádek* (1924), *Národní pohádky* Boženy Němcové, které poprvé ilustroval v roce 1926, nebo Horákova *Českého Honzu* (1940). Významně se podílel taktéž na formování autorské pohádky. Ve své tvorbě vycházel ze vzpomínek na své dětství i klukovských zážitků a často jsou tak jeho ilustrace, čerpající inspiraci především z osobních zkušeností, okořeněné humorem.⁷⁷ Pouze o dva roky později po ilustracích Josefa Lady ilustroval pohádky Boženy Němcové též František Doubrava (1901–1976), kterému ale není v porovnání s Josefem Ladou v literatuře o vývoji ilustrace pro děti věnovaná téměř žádná pozornost. Ve dvacátých letech začali dále v oblasti ilustrace pro děti působit osobnosti jako Josef Čapek, Cyril Bouda, Václav Karel, Karel Svoboda, Milada Marešová ad. Zpravidla se jednalo o známé umělce aktivní již v jiných oblastech výtvarného umění, což se pozitivně odrazilo nejen v provedení samotných ilustrací, ale také v nazírání na postavení ilustrace v rámci ostatních výtvarných disciplín, kterým se ilustrace stala rovnocenná.⁷⁸

Se vznikem nových literárních žánrů se vedle již známé klasické pohádky začala objevovat také pohádka autorská, na jejímž rozvoji se významně podílel zmiňovaný Josef

⁷⁴ STEHLÍKOVÁ 1984, 19–20.

⁷⁵ Tamtéž, 20.

⁷⁶ Jednalo se o pohádku *O Honzíčkovi a Zlatovlasé Isole* vydanou knihtiskárnou Jana Rokyty.

⁷⁷ STEHLÍKOVÁ 1970, 10.

⁷⁸ STEHLÍKOVÁ 1984, 20.

Lada, který napsal a ilustroval *Pohádky naruby (1939)*, *O Mikešovi (1934–1936)* nebo *Bubáci a hastrmani (1939)*.⁷⁹ Dále k rozvoji přispěli také Josef Čapek se svým *Povídáním o pejskovi a kočičce (1929)* či Ondřej Sekora a jeho *Ferda Mravenec (1936)*. Z dětských knih jsou to na konci třicátých let 20. století vedle humoristické literatury právě pohádky, ve kterých převládá výtvarně hodnotná ilustrace.⁸⁰

4.3 Ilustrace knih pro děti během druhé světové války

Během nacistické okupace se česká kultura obrátila k základním etickým otázkám, které se promítaly do literatury i umění. Předávání těchto hodnot mladším generacím se stalo klíčové a byla to právě kniha, která mohla do určité míry kompenzovat omezené možnosti vzdělávání, se kterým se děti v protektorátních školách potýkaly.⁸¹ Literatura pro děti se v této době obracela k historii, lidové a národní tradici, která byla zprostředkovávaná především skrze pohádkovou tvorbu.⁸² Na přelomu třicátých a čtyřicátých let 20. století začala tvořit nová, takzvaná zakladatelská, generace umělců, která se ve velké míře věnovala i pohádkám. Patřil do ní Jiří Trnka, Adolf Zábanský, Antonín Strnadel, Karel Svolinský ad.⁸³ V tvorbě Jiřího Trnky byla inovativní především snaha o přenesení a zprostředkování pocitu z literární předlohy. Charakteristická pro jeho díla byla práce s barvou a metaforou a zjevná byla v jeho ilustracích taktéž inspirace loutkovým divadlem, kterému se celý život věnoval. Z českých pohádek, které Jiří Trnka doprovodil svými ilustracemi, je jednoznačně třeba zmínit *Pohádky Karla Jaromíra Erbena (1940)* nebo ilustrace ke knihám Františka Hrubína. Kromě české literatury se ale zaměřoval i na díla zahraničních autorů, ze kterých jsou nejznámější jeho ilustrace

⁷⁹ STEHLÍKOVÁ 1984, 22.

⁸⁰ HOLEŠOVSKÝ 1982, 74.

⁸¹ STEHLÍKOVÁ 1984, 24.

⁸² NOVÁKOVÁ 2009, 9: „Otakar Pospíšil zaznamenal v oblasti pohádkového žánru překvapivý nárůst – místo 10 v roce 1939 vyšlo roku 1940 podle jeho sledování 66 pohádkových knih. Za novinky ovšem Pospíšil pokládá i první vydání nových výborů knih českých klasiků-pohádkářů apod. Celkově pak se mezi lety 1939 a 1940 vydávání knih proděti a mládež téměř zdvojnásobilo.“

⁸³ HOLEŠOVSKÝ 1982, 82.

k *Andersonovým pohádkám*, za něž v roce 1968 obdržel cenu H. Ch. Andersena.⁸⁴ Protipólem k Trnkově poetické tvorbě byly ilustrace Adolfa Zábranského, který se snažil především o reálné zachycení podstaty pohádky a výrazný kresebný styl.⁸⁵ Ilustracím pohádek, ačkoliv v menší míře, se během války věnoval i Antonín Strnadel (1910–1975), jenž do své tvorby promítal lidovou tematiku.

4.4 Ilustrace knih pro děti v druhé polovině 20. století

Po druhé světové válce, a zvláště pak po únorovém komunistickém převratu v roce 1948, začala být literatura pro děti využívána jako nástroj propagandy a socialistické výchovy. Došlo k rušení soukromých nakladatelství a vzniku nových státních nakladatelských pracovišť. V roce 1949 bylo založeno Státní nakladatelství dětské knihy (dále SNDK), které získalo možnost řídit ediční činnost tak, aby literatura splňovala výchovné i kulturní předpoklady tehdejšího totalitního režimu.⁸⁶

Po roce 1945 byla na vrcholu generace umělců, která začala tvořit mezi válkami. Tito umělci ve své tvorbě dále pokračovali, rozvíjeli ji a po válce za své ilustrační dílo, především v oblasti pohádek, získali i mnoho významných ocenění.⁸⁷ V roce 1952 vyšly *Báchorky* Boženy Němcové poprvé s ilustracemi Milady Marešové.⁸⁸ Vedle meziválečné generace, začala na přelomu padesátých a šedesátých let 20. století tvořit také nová generace umělců, která toužila po větším prostoru pro fantazii – svou vlastní i dětského diváka.⁸⁹ Pro tyto umělce bylo důležité i souznění s literární předlohou, proto si často vybírali texty, které jim byly blízké a bylo běžné, že ilustrátoři s konkrétními autory

⁸⁴ STEHLÍKOVÁ 1970, 7: V roce 1963 byly vyhlášeny za nejkrásnější knihu pro děti, Andersonovou společností byly dokonce vyhlášeny za nejkrásnější knihu první poloviny 20. století. Cena H. Ch. Andersena je považována za jedno z nejprestižnějších ocenění pro autory působící v oblasti literatury pro děti. Spisovatelům se uděluje od roku 1956, ilustrátorům od roku 1966. Za ilustraci ji z Československa získala kromě Jiřího Trnky pouze Květa Pacovská (1992).

⁸⁵ HOLEŠOVSKÝ 1982, 84.

⁸⁶ V roce 1969 bylo Státní nakladatelství dětské knihy přejmenované na Albatros.

⁸⁷ STEHLÍKOVÁ 1984, 28: „*Na Světové výstavě v Bruselu v roce 1958 byla Státnímu nakladatelství dětské knihy jako jedinému nakladatelství pro děti a mládež udělena Grand Prix.*“

⁸⁸ Více v kapitole 5.4.

⁸⁹ STEHLÍKOVÁ 1984, 27.

navazovali dlouhodobé spolupráce.⁹⁰ Současné působení ilustrátorů z různých generačních vrstev a jejich individuální pohledy na svět i na roli ilustrace vedly v šedesátých letech ke značné výtvarné pestrosti. I přes velkou různorodost byla v této době převládající fantazie, lyrické pojetí, abstrahování a práce s barvou či symbolickým detailem. Naopak realistické zobrazení ustoupilo do pozadí.⁹¹ Poetické vidění světa se odráželo například v díle Mirka Hanáka (1921–1971), kterého proslavily především obrazy ze světa přírody, ilustroval však i pohádkovou tvorbu. Francouzská pohádka *Modrý pták* se v jeho provedení dočkala obliby i v zahraničí.⁹² V roce 1952 ilustroval také *Pohádky* Boženy Němcové, ty ale byly s jeho ilustracemi vydány pouze jednou.

S příchodem mladé ilustrátorské generace na počátku šedesátých let začal upadat zájem o až dosud tolik oblíbené klasické pohádky. Důvodem dle Blanky Stehlíkové mohli být právě mladí umělci, kteří tuto problematiku považovali za vyčerpanou.⁹³ Vzrostl naopak zájem o pohádku umělou, která poskytovala ilustrátorům nové možnosti, a na kterou se v této době začalo zaměřovat více autorů. Věnovaly se jí například Jitka Kolínská (1930–1992), Olga Čechová (1925–2010) nebo Květa Pacovská (1928).⁹⁴ Velmi zajímavou osobností byla v této oblasti i Daisy Mrázková (1923–2016), která své ilustrace, často blíží se k abstrakci, stavěla na harmonické práci s barvou. Poetická barevnost byla dominantní i v její první autorské knížce *Neplač, muchomůrko* (1965). Vedle umělé pohádky začaly být populární i mimoevropské pohádky poskytující skrze cizí kultury ilustrátorům zcela nové příležitosti.⁹⁵ Zde se uplatnil například Jaroslav Šerých (1928–2014), který ve snaze o přiblížení se tamní kultuře velmi jemně a minimalisticky ilustroval, technikou rozmývané tuše, japonské pohádky *Prodaný sen* (1970).⁹⁶ Mimoevropským pohádkám se věnovala také Eva Bednářová (1937–1986), která za své kolorované lepty k čínským pohádkám obdržela na mezinárodním bienále ilustrací pro děti v Bratislavě Grand Prix (1969).⁹⁷

⁹⁰ STEHLÍKOVÁ 1984, 32.

⁹¹ Tamtéž, 27.

⁹² STEHLÍKOVÁ 2021.

⁹³ STEHLÍKOVÁ 1984, 28.

⁹⁴ Tamtéž, 28.

⁹⁵ Tamtéž, 28–29.

⁹⁶ Tamtéž, 122.

⁹⁷ HOLEŠOVSKÝ 1982, 163.

Odlišný výraz volili umělci, kteří se od prožitku obraceli zpět k podstatě literárního textu a na základě jeho charakteru následně volili výtvarný doprovod. Hru s detailem a prostor pro představivost nahrazovali názorností, věcností a popisností, což vedlo ke znovunalezení obliby v kresbě.⁹⁸ Významná byla humoristická kresba, na které se často podíleli autoři pracující i na kreslených filmech a televizních seriálech. Důležitým umělcem byl v tomto ohledu Adolf Born (1930–2016), který kromě animovaného filmu ilustroval také nespočet literárních žánrů. Humorný nádech měla dále tvorba Květy Pacovské, jež ilustrovala řadu titulů včetně autorských knih. Výpravnou a veselou kresbu, blízkou animovanému filmu, uplatňoval též Miloslav Jágr, který se vrátil i k lidové pohádce.⁹⁹

V sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století se ilustrátoři dle svých preferencí věnovali všem druhům pohádek. Pozoruhodným počinem byly ilustrace Antonína Strnadla k *Zamrzlé Studánce* (1969), ve kterých zcela změnil své dosavadní pojetí. Nezvykle pro jeho tvorbu zde popřel prostorovou výstavbu obrazu a motivy i tvary co nejvíce zjednodušil. Tyto snahy následně vyvrcholily v jeho ilustracích *Pohádkové kytice* (1980) od Karla Jaromíra Erbena.¹⁰⁰ Rozkvětu se v sedmdesátých letech dočkala i takzvaná filmová pohádka, která se poprvé objevila již v roce 1947, kdy byly ze dvou filmů Jiřího Trnky (*Zasadil dědek řepu*, 1945 a *Zvířátka a petrovští*, 1946) převzaty nejcharakterističtější filmové záběry a z nich vytvořeny knihy.¹⁰¹ Na tento způsob v roce 1960 navázal Zdeněk Miler se svými pohádkami *O Krtkovi*. Vliv animovaného filmu byl znatelný také v díle Radka Pilaře, Adolfa Borna ad.¹⁰²

Po sametové revoluci v roce 1989 a pádu komunistického režimu došlo k uvolnění knižního trhu, které téměř okamžitě vedlo k jeho přesycení. Kromě reedic se začal znovu objevovat i knižní brak a obrovské množství vydávaných knih značně komplikovalo přehlednost publikací.¹⁰³ Přes to všechno se však v ilustraci knih pro děti i nadále objevovala kvalitní tvorba.

⁹⁸ STEHLÍKOVÁ 1984, 43.

⁹⁹ Tamtéž, 44.

¹⁰⁰ Tamtéž, 124.

¹⁰¹ Tamtéž, 126.

¹⁰² Tamtéž, 127.

¹⁰³ REISSNER 2008, 55.

5 Ilustrace pohádek Boženy Němcové v opakovaných vydáních a jejich komparace

V následujících podkapitolách se budu věnovat vybraným ilustrátorům a jejich pojetí ilustrací pohádek Boženy Němcové. Pro uvedení do kontextu nejdříve představím osobnost umělců a jejich tvorbu, vždy s vazbou na ilustrátorskou činnost. V textu budou zmíněna jednotlivá vydání, případně celkové počty vydaných publikací, které budou vzhledem k zaměření a vymezení datace práce, brány jako počty vydané do roku 1989, nikoliv do současnosti.

5.1 Artuš Scheiner

5.1.1 Život a tvorba

Artuš Scheiner (1863–1938) byl český ilustrátor, kreslíř a malíř. Ačkoliv se jeho talent projevoval již v dětském věku, neměl své umělecké nadání podložené žádným odborným studiem a po absolvování gymnázia začal pracovat jako finanční úředník. Kresbě se však věnoval i při zaměstnání a brzy se stal uznávaným glosátorem tehdejšího společenského života uplatňující ve svých kreslených aktualitách a humoristických cyklech nadsázku, karikaturu, ale i eleganci. Zpočátku spolupracoval se zahraničním tiskem – maďarským, rakouským nebo německým, zde bych ráda uvedla berlínský *Lustige Blätter*, do kterého 15 let přispíval svými ilustracemi z veřejného dění. V českém tisku začaly jeho ilustrace vycházet od roku 1888, kdy navázal spolupráci se *Světózorem* a posléze i dalšími časopisy (*Švanda Dudák*, *Zlatá Praha ad.*).¹⁰⁴ Výhradně se kreslířské a ilustrační tvorbě začal věnovat koncem devadesátých let 19. století, kdy odešel do předčasné penze.¹⁰⁵ V souvislosti s dětskou literaturou se jeho jméno poprvé objevuje v roce 1903 v příloze časopisu *Volné Směry* s názvem *Sníh*, kam přispěl pěti akvarelovými ilustracemi k povídce *O Kikibiovi z Dekameronu*.¹⁰⁶ Ve stejném roce vyšla také první pohádková knížka –

¹⁰⁴ MARTINOVSKÁ 2010, 33.

¹⁰⁵ VYKOUKAL 2007, 2.

¹⁰⁶ HOLEŠOVSKÝ 1984, 74.

O Růžence a Bobešovi – s jeho rámovanými černými kresbami, v nichž lze spatřovat vliv anglické dekorativní ilustrace.¹⁰⁷ Ty dle Adolfa Weniga „připomínají nejlepší kreslíře v Anglii, kde té doby dospívala knižní ilustrace pro děti klasické dokonalosti.“¹⁰⁸ V pojetí knihy usiloval Scheiner o její jednotnou výtvarnou koncepci, jak se o ni přičiňoval též Vojtěch Preissig. Dokladem takového provedení můžou být například překrásné pohádkové sešity vydávané Dědictvím Komenského, ve kterých je obrazová složka v jednotě s textem.¹⁰⁹ První výtvarný doprovod pohádkové knihy se setkal s velmi příznivým ohlasem, což zapříčinilo rozšíření Scheinerovy působnosti v oblasti ilustrace, tvorby knižních obálek i celkových grafických úprav na téměř všechna nakladatelství orientující se na literaturu pro děti.¹¹⁰ Po roce 1903 se již pohádková tvorba stala Scheinerovou specializací.¹¹¹

5.1.2 Ilustrace pohádek Boženy Němcové

Artuš Scheiner ilustroval dvě sbírky pohádek Boženy Němcové, které do dnešní doby vychází opakovaně v reedicích – *Pohádky Boženy Němcové* a sbírku *Maličkým*.

První sbírku s názvem *Pohádky Boženy Němcové* ilustroval poprvé pravděpodobně v roce 1913.¹¹² Kniha byla publikovaná v Praze v nakladatelství Josefa R. Vilímka, kde toto dílo vyšlo s drobnými odlišnostmi celkem osmkrát. Artuš Scheiner ke knize navrhl také dekorativně pojatou obálku. Bohužel se mi nepodařilo zjistit, zdali tato obálka byla použita již u prvního vydání nebo až později. Součástí publikace z roku 1913, kterou jsem měla možnost si osobně prohlédnout, nebyly ilustrované desky, avšak dle záznamů Národní knihovny se na deskách původně nacházela ilustrace bez bližší specifikace.¹¹³ Pokud nebyly

¹⁰⁷ HOLEŠOVSKÝ 1984, 75.

¹⁰⁸ WENIG 1925, 329.

¹⁰⁹ HOLEŠOVSKÝ 1984, 78: Jednalo se o drobné sešity stávající ze šestnácti stran křídového papíru, na kterých měli ilustrátoři vytvořit sled přibližně deseti barevných ilustrací. Jasně dané podmínky a příznivé technické předpoklady vytvořily z těchto sešitů vrcholnou ediční formu své doby. První z těchto sešitů ilustroval Artuš Scheiner v roce 1911, jednalo se o ilustraci Erbenovy *Zlatovlásky*.

¹¹⁰ VYKOUKAL 2007, 2.

¹¹¹ ŽÁKAVEC 1934, 399.

¹¹² Otázka týkající se roku vydání zůstává nejasná u více děl, jelikož roky publikování nebyly často, a především u starších knih, uvedeny.

¹¹³ U starších vydání se poničené desky běžně nahrazovaly.

desky provedeny tímto způsobem, byly zpravidla tvořeny vybranou ilustrací, která pokrývala téměř celou přední plochu desek, zbytek byl ponechán pro název knihy. Od roku 1968 vycházely pohádky v SNDK (později Albatros), kde také v letech 1985 a 1988 vyšly pod novým názvem *Velká kniha pohádek Boženy Němcové*. Bohužel horší kvalita tisku i zvoleného papíru u vydání po roce 1947 značně omezuje požitek z jinak nádherných, barevných ilustrací. Druhá pohádková sbírka s názvem *Maličkým* věnovaná menším dětem, byla s jeho ilustracemi poprvé publikována v roce 1915 v nakladatelství B. Kočího, kde se dočkala čtyř vydání. V roce 1958 byla poprvé publikovaná v SNDK (později Albatros), které toto dílo vydalo do roku 1989 celkem čtyřikrát. Vrcholné projevy Scheinerovy pohádkové ilustrace sahají do dvacátých let 20. století, kam se řadí také tyto dvě sbírky. Poté se, z důvodu spěchu na některých zakázkách i ústupnosti umělcova vkusu, hovoří o poklesu kvality v jeho tvorbě.¹¹⁴

Ilustrace *Pohádek Boženy Němcové* v pojetí Artuše Scheinera lze rozdělit do tří kategorií, u kterých je technika tvorby, stejně jako i u ilustrací jiných pohádek dvojí: „*jednak čistá nebarevná perokresba, někdy jen figurální, bez kresby prostředí, jednak akvarel, dbalý vždy i o náladový kolorit místa a chvíle (např. lesního šera, měsíční noci v parku, magického osvětlení v pohádkových síních apod.)*“¹¹⁵ jak ji popsal historik umění František Žákavec.

První zmíněnou techniku zastupují orámované černobílé ilustrace s iniciálami, kterými začíná vyprávění každého příběhu. Tyto ilustrace nejčastěji znázorňují výchozí situaci, případně nejdůležitější osobu či událost příběhu. Jednoduchou černou kresbou jsou provedeny taktéž drobné obrázky umístěny na konci některých příběhů. Jedná se většinou o figurální náměty související s pohádkou (král a královna, hlava čerta nebo šaška apod.), ale také vybrané atributy charakteristické pro konkrétní děj (had, paví pero apod.). Tyto ilustrace jsou laděny do karikatury, dekorativnosti a ornamentu nebo obrysové kresby.

Technikou akvarelu, jehož základem je nadále kresba, neboť: „*Scheiner jest a zůstává kreslířem...*“¹¹⁶ byly provedeny všechny celostránkové hlavní ilustrace, kterých

¹¹⁴ HOLEŠOVSKÝ 1984, 78.

¹¹⁵ ŽÁKAVEC 1934, 400.

¹¹⁶ ŽÁKAVEC 1934, 400.

Artuš Scheiner k pohádkám Boženy Němcové namaloval celkem 16. Jednalo se o tyto příběhy: 1. *O labuti*; 2. *Jak Jaromil ke štěstí přišel*; 3. *Neohrožený Mikeš*; 4. *O zlatých zámcích*; 5. *O chytré princezně*; 6. *O Slunečníku, Měsíčníku a Větrníku*; 7. *Šternberk*; 8. *O mluvícím ptáku, živé vodě a třech zlatých jabloních*; 9. *Princezna se zlatou hvězdou na čele*; 10. *Čertův švagr*; 11. *O třech zakletých psech*; 12. *Zlatý vrch*; 13. *O bílém hadu*; 14. *Anděl strážný*; 15. *Ptačí hlava a srdce*; 16. *Princ Bajaja*. Ne všechny se ale vyskytují v každém vydání, neboť výběr obrazové přílohy se přizpůsoboval výběru pohádek, které se v různých vydáních mírně lišily. Od roku 1972, kdy byly pohádky poprvé vydány v nakladatelství Albatros, navíc docházelo k chybnému umístění ilustrace *Princezny se zlatou hvězdou na čele*, která byla nesprávně vložena do textu *O Jozovi a Jankovi*. K tomuto příběhu ale celostránková akvarelová ilustrace vůbec nevznikla.

Akvarelové ilustrace oproti černobílým kresbám do děje přímo vtahují. Scheiner si vybíral klíčové momenty z příběhu, které zobrazoval velmi realisticky. V popředí se vyskytují do detailu vyobrazení protagonisté příběhu, na jejichž kostýmech lze nejlépe demonstrovat Scheinerovu dekorativnost. Pozadí se podle potřeby a charakteru scény věnoval buď detailně, například vykreslením architektury, dekorací v interiéru apod., nebo dával prostor vyniknout podstatě akvarelové barvy, se kterou na větších plochách pracoval více malířsky a důraz kladl na kolorit.

Obrázek 1: Artuš Scheiner, ilustrace k pohádce *O třech zakletých psech*, 1913

Provedení ilustrací je pouze dokladem Scheinerova názoru na ilustraci pro děti, ta by dle něj měla být radostná, působit na emoce a obsahovat velké množství detailů, které zvědavému dítěti poskytují řadu nových podnětů. Důležitá je taktéž barevnost, která by měla být co nejsvěžejší.¹¹⁷ V zobrazování typů postav lze vysledovat návaznost na jeho dřívější humoristickou časopiseckou kresbu – obličej, které vídal na pražských společenských akcích, nyní propůjčoval princeznám, jinochům či králům, které oblékal do precizně provedených kostýmů a přizpůsoboval pohádkovému světu, jenž mu svou rozmanitostí umožňoval neustálé obměny: „*minulost i exotičnost, antika, středověk, renesance, barok, selské prostředí i čirá fantazie odívají jeho figury malebně i charakteristicky, začasť komicky.*“¹¹⁸ Společné pro pohádkovou i jeho dřívější tvorbu bylo též dokonalé vystihnutí výrazů tváří. Aby je zobrazil co nejuvěrněji, často se sám vžíval do role postav, což dokládají jeho vlastní slova, která zazněla v rozhovoru s F. V. Sukem (*Úhor* 1939): „...*vpravuji se do postavy a uvnitř hraji úlohu každé té postavy. Ve svém těle cítím jejich pózy, výraz tváře a jedině cítím, ne snad přemýšlením, přechází má vnitřní hra do tvarů na papíře. Kladu největší důraz na výraz tváře. Hraji vše v sobě tak, že kolikrát se přistihnu v zrcadle, visícím proti mému stolu, s takovou grimasou, že se sám sobě dám do smíchu.*“¹¹⁹

Ilustrace ke sbírce Boženy Němcové *Maličkým* jsou technicky provedeny opět dvěma již zmíněnými způsoby typickými pro Scheinerovu tvorbu – černá kresba a akvarel. Protože se ale jedná o publikaci věnovanou menším dětem, ilustrace zde má více prostoru než u klasických pohádek a s textem vytváří více organický celek. Přestože se v publikaci nacházejí i volně umístěné ilustrace, většina jich je orámovaných, častokrát v těsné blízkosti, což evokuje náznak komiksových prvků, které se tvorbě Artuše Scheinera plně rozvinou v ilustracích *Kulihráška (1926-1935)*.

V případně černých kreseb je škála provedení velmi pestrá a maximálně využívá potenciálu, odstínů a možností, které tato základní barva, v kombinaci se světlým podkladem, umožňuje. Artuš Scheiner v nich velmi sofistikovaně pracuje s kontrastem, který používá vícero způsoby, a který je znatelný především v zobrazovaných objektech

¹¹⁷ WENIG 1925, 330.

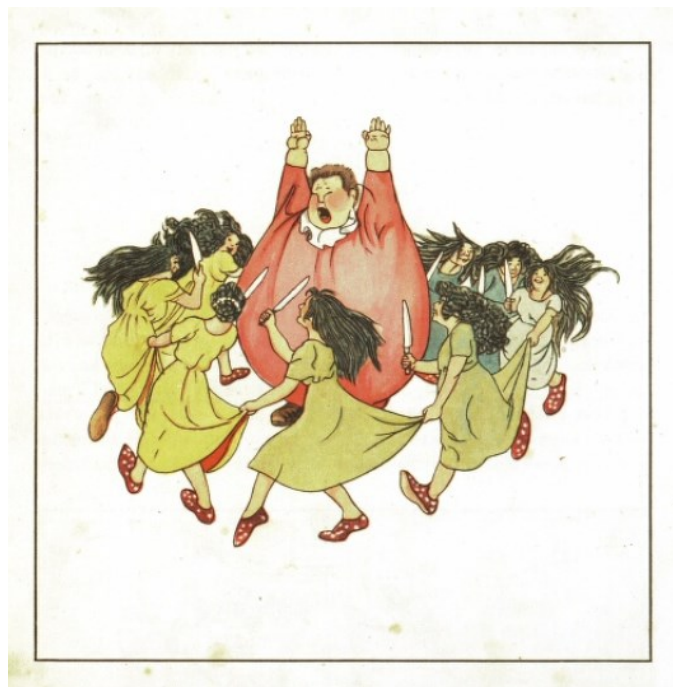
¹¹⁸ ŽÁKAVEC 1934, 400.

¹¹⁹ ŽÁKAVEC 1934, 400.

a jejich pozadích.¹²⁰ V případě, že představitele příběhu, ať už zvířecí či lidské, precizně vykresluje a klade důraz na použité ornamenty a struktury, tak krajinné prostředí či pozadí často redukuje nebo zcela vynechává. Případně využívá rozdílné způsoby kresby (linie, šrafy, černé plochy), aby docílil diferenciací mezi objektem a jeho pozadím. Když jsem přemýšlela, čím jsou tyto ilustrace tak výjimečné, dospěla jsem k tomu, že kromě výtvarné hodnoty každé z nich hraje velkou roli i jejich situování a celková souhra. Artuš Scheiner je provedl tak, že neustále přitahují pozornost. Pokud v jedné ilustraci pozadí zjednoduší, v následující jej propracuje, orámování někde vynechává, jinde přidává, mění kompozici – díky tomuto přístupu ilustrace nepůsobí monotónně, naopak jejich různorodost udržuje divákův zájem a probouzí zvědavost.

Obrázek 2: Artuš Scheiner, ilustrace k pohádce *O kohoutkovi a slepičce*, 1915

Obrázek 3: Artuš Scheiner, ilustrace k pohádce *O Smolíčkovi*, 1915

¹²⁰ Podobně s kontrastem černých a bílých ploch pracoval i Aubrey Beardsley (1872–1897) – anglický secesní malíř a ilustrátor, jehož tvorbu Artuš Scheiner nepochybně znal.

Barevné ilustrace vyplňují většinou celý rámeček, pouze u pohádky *O Smolíčkovi* je vynecháno pozadí, což dovoluje plně vyniknout Smolíčkovi a jeho strachu, když je obklopen děsivými postavami jeskyněk. Vystižení výrazů a přenesení emocí je sice charakteristické pro celou Scheinerovu tvorbu, zde by se ale dalo říct, že tvoří samotnou podstatu ilustrace. Typická zdobnost a bohatý dekor se vyskytují pouze u dvou barevných ilustrací – v *Pohádce o perníkové chaloupce*, kde na stěnách chaloupky zobrazil folklorní motivy a v *Pohádce o Palečkovi*, ve kterém vyzdobil keramiku a kroj.

V tvorbě Artuše Scheinera, a pohádky Boženy Němcové nejsou výjimkou, je citelná znalost soudobé ilustrace pro děti, ať už anglické, hojně ovlivněné uměním *Bratrstva preraphaelitů* či hnutím *Arts and Crafts* (Walter Crane, Arthur Rackham, Edmund Dulac ad.), tak ruské, zastoupené především Ivanem Bilibinem, se kterým byl Scheiner nejvíce srovnáván.¹²¹ Přesto však zůstávala jeho ilustrační tvorba jedinečná a srovnatelná s evropskou úrovní ilustrace pro děti na počátku 20. století, což jen potvrzují slova Františka Hrubína: „*Tři zlaté vlasy děda vševěda bohatě ilustrované Artušem Scheinerem, jsem si nedávno koupil v antikvariátu. Sáhл jsem po tom sešitu s opravdovým vytržením.*¹²² *Z dětství mi utkvěly v paměti velmi živě ty barevné obrázky. A když si je prohlížím dnes, po čtyřiceti letech, necítím ani trochu zklamání. Tato publikace s knížkou Boženy Němcové maličkým patří k nejlepším dílům našeho ilustračního umění.*“¹²³ Za jedny ze Scheinerových nejlepších prací označil ilustrace pohádek Boženy Němcové též Kamil Lhoták.¹²⁴

¹²¹ HOLEŠOVSKÝ 1984, 80.

¹²² Jedná se o již zmíněné sešity vydávané Dědictvím Komenského.

¹²³ HRUBÍN 1957, 144.

¹²⁴ LHOTÁK 1960, 117.

5.2 Josef Lada

„*Síla jeho umění vychází ze schopnosti vidět skutečnost jako zázrak a naopak podat svět fantazie tak přesvědčivě, že se stává realitou.*“¹²⁵

5.2.1 Život a tvorba

Josef Lada (1887–1957) byl český malíř, ilustrátor, scénograf a spisovatel. Přestože měl ke kreslení a malování blízký vztah již od dětství, studijní cestu v této oblasti nedokončil a zůstal tak jen vyučeným knihařem.¹²⁶ Jeho první kresby vyšly v časopise *Máj* již v roce 1904, od té doby se jeho tvorba objevovala na stránkách mnoha dalších, především humoristických, časopisů (*Veselá Praha, Neruda, Chud'as, ad.*).¹²⁷ Karikatuře a humorné kresbě se věnoval, v rámci literatury i tisku, podstatnou část svého života. V roce 1906 ilustroval svoji první knížku – *Pohádka o Honzíčkovi a Zlatovlasé Isole*, na kterou, především ve dvacátých a třicátých letech 20. století, navázal mnoha ilustracemi v oblasti literatury nejen pro děti a ovlivnil taktéž vznik moderní pohádky.¹²⁸ Během třicátých let se začal věnovat divadelní scénografii (v roce 1930 vytvořil scénické a kostýmní návrhy k divadelní hře Josefa Kajetána Tyla *Strakonický dudák*) a následně v padesátých letech i filmu (spolupráce na kresleném filmu *Čert a Káča*, 1954; premiéra Trnkova filmu *Osudy dobrého vojáka Švejka*, 1954 – ve kterém byly jednotlivé figurky vytvořeny dle Ladových ilustrací; scéna pro film *Hrátky s Čertem*, 1956).¹²⁹ Jeho tvorba se těšila veliké oblibě již za jeho života a přetrvala i po jeho smrti, a to nejen v České republice. Například v roce 1963 získal *Kocour Mikeš* v německém překladu Německou cenu za dětskou literaturu.¹³⁰ O tři roky později dokonce vyšla jeho první přeložená kniha (*O chytré kmotře lišce*) v Japonsku, kde se jeho tvorba stala natolik populární, že zde reprezentovala samostatnou kapitolu české literatury.¹³¹

¹²⁵ PEČINKOVÁ 1998, 17.

¹²⁶ V roce 1905 navštěvoval večerní kurzy kreslení na Uměleckoprůmyslové škole, kde také v roce 1906 absolvoval jeden semestr v ateliéru Emanuela Dítěte a Arnošta Hofbauera.

¹²⁷ TETIVA 1997, 202.

¹²⁸ Viz kapitola 4.2.

¹²⁹ TETIVA 1997, 206.

¹³⁰ HOLEŠOVSKÝ 1989, 198.

¹³¹ KROUSKÝ 1986, 338.

5.2.2 Ilustrace pohádek Boženy Němcové

Pohádky Boženy Němcové ilustroval Josef Lada poprvé v roce 1926, kdy vyšly v pražském nakladatelství Vesmír. Zajímavé je, že se jedná o jediné vydání, kterého se Lada za svého života dočkal. Posléze začaly reedice s jeho ilustracemi vycházet opět až od šedesátých let 20. století. V letech 1960–1989 byly v SNDK (později Albatros) publikovány celkem pětkrát.

Mezi prvním vydáním a těmi dalšími se vyskytuje několik rozdílů. První odlišností je obálka knihy, na které byla v roce 1926 dle J. A. Novotného nalepená barevná kresba.¹³² Zároveň se mi podařilo v internetových inzerátech dohledat knihu, jejíž rok vydání byl taktéž uváděn jako 1926, ale přední desky zde tvořila ilustrace od neznámého autora. Z důvodu nedostupnosti fyzických exemplářů ve veřejných knihovnách jsem bohužel neměla možnost prohlédnout si jakékoliv vydání z roku 1926 osobně. Od roku 1960 je již obálka tvořena celostránkovou barevnou ilustrací od Josefa Lady, která se následně vyskytuje i v knize u pohádky *Divotvorný meč*. Druhým rozdílem je počet ilustrací – vydání z roku 1926 Lada ozdobil osmi barevnými a 24 černobílými ilustracemi, zatímco v dalších vydáních je černobílých ilustrací, stejně jako příběhů, pouze 14 a barevných šest.¹³³ Barevné ilustrace provedl k následujícím pohádkám: 1. *Divotvorný meč*, 2. *Pohádka o Perníkové chaloupce*, 3. *Lesní žena*, 4. *Sedmero krkavců*, 5. *O Smolíčkovi*, 6. *O jednom starém psu a vlku*.

Josef Lada se řadí, ačkoliv to v jeho tvorbě není přímo rozpoznatelné, ke generaci, jež vycházela ze symbolismu a secese.¹³⁴ Přestože Lada po letech označil secesi za: „prázdnou, výstředně módní, bez duchovnosti, bez obsahu,“¹³⁵ i on se se secesními podněty v nejranější tvorbě pokoušel vyrovnat. Nejznatelněji se secesní charakter projevuje v ilustracích k již zmíněné *Pohádce o Honzíčkovi a zlatovlasé Isole (1906)*, a přestože kvalitativně není toto období srovnatelné s jeho vrcholnou, nám nejznámější, tvorbou, bylo klíčové pro nalezení a zformování jeho pozdějšího stylu.

¹³² NOVOTNÝ 1957, 39.

¹³³ TETIVA 1997, 78.

¹³⁴ Tamtéž, 26.

¹³⁵ Tamtéž, 24.

Ač se ilustrace k pohádkám Boženy Němcové řadí k počátkům umělcovy pohádkové ilustrační činnosti, je v nich již citelný jeho typický rukopis – výrazná linie, stylizace, emoce i charakteristické scenérie, a v neposlední řadě snaha o autenticitu.¹³⁶ J. A. Novotný se o těchto ilustracích vyjadřuje následovně: „*K vrcholům českého knižního pokladu dlužno počítat Národní pohádky Boženy Němcové. V nich už je – oproti předešlým – Lada nejsilnější. Svou kresbu i barvu dává tu geniálně do služeb dramatickosti a citového pathosu, tak příznačného naší pohádkářce.*“¹³⁷ Černé ilustrace se vyskytují na začátku každého příběhu a jsou podkresleny, podobně jak tomu později bylo i u ilustrací Švejka, tlustou čarou, na které jsou umístěny figury i veškeré objekty. Zobrazují buď výchozí situaci či hlavní hrdiny. Kresba je čistá, kompozičně promyšlená a zobrazuje pouze podstatné. Provedení je stylizované s důrazem na pevnou přímou linii, která je pro Ladu typická, a díky které se ve svých ilustracích vyhnul přebytečným rušivým prvkům. V barevných ilustracích se Lada vyjadřoval především skrze vymezenou kompozici kresby a barvy tak, aby co nejdříveji zprostředkoval atmosféru daného okamžiku. Nejznatelnější je to v případě ilustrace k pohádce *Sedmero krkavců*, kterou pojal velmi monumentálně – černí ptáci jsou rozprostřeni nad typicky ladovskou scenérií, avšak jejich znázornění v opakujících se černých plochách, jež zabírají téměř polovinu obrazu, vystihuje tíhu daného okamžiku.¹³⁸

¹³⁶ PEČINKOVÁ 1998, 41.

¹³⁷ NOVOTNÝ 1957, 23.

¹³⁸ TETIVA 1997, 78.

Obrázek 4: Josef Lada, ilustrace k pohádce *Sedmero krkavců*, 1926

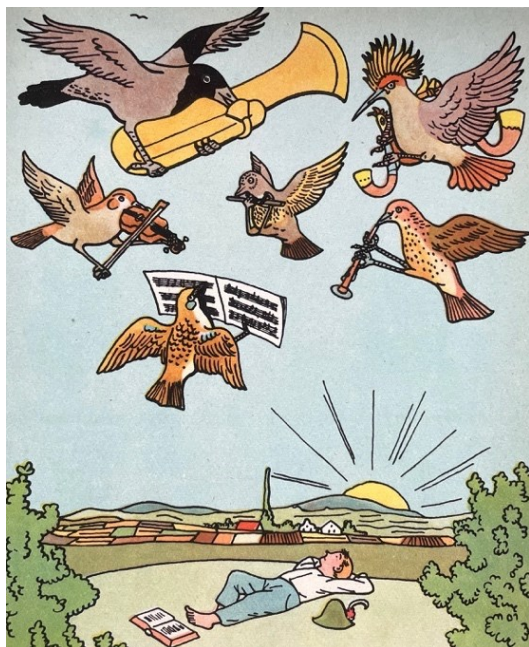
Josef Lada již od dětství vstřebával inspiraci z okolního světa, která se následně promítla do jeho výtvarné tvorby. Prvním důležitým mezníkem bylo Ladovo setkání s tvorbou Mikoláše Alše, s jehož první kresbou se seznámil v roce 1895, a která jej od té doby nepřestala udivovat.¹³⁹ Na Mikoláše Alše navázal především v lásce k české krajině, lidem i tradicím, které ve své tvorbě znázorňoval. Druhým klíčovým momentem bylo setkání s kartami, které patřily mezi „první produkty umění“, s nimiž kromě kalendářů přišel do styku, a jejichž vliv byl citelný i v ilustracích k pohádkám Boženy Němcové.¹⁴⁰ Ladovy stylizované květiny, objevující se na mnoha ilustracích, a ve velkém počtu taktéž na ilustraci k pohádce *Lesní ženka*, odvozují svůj původ nejen z lidových maleb a folklorních motivů, ale taktéž z prvků z hracích karet.¹⁴¹ Zcela přímou inspirační spojitost lze nalézt

¹³⁹ LADA 1986, 177: Ve věku asi sedmi let uviděl na nádraží Alšův plakát pro výstavní loterii, na které se nacházel sedlák v beranici a kožichu a v pozadí úsek české krajinky s chaloupkou, z tohoto díla cítil, jak to sám popsal „pohádkovou krásu“.

¹⁴⁰ NOVOTNÝ 1957, 8.

¹⁴¹ Tamtéž, 8.

v Ladou hojně používaném trojlístku, který je typickým prvkem kulových karet. Na ilustraci *Lesní ženka* lze taktéž dobře demonstrovat zjednodušení přístupu k ilustraci, jakým Lada prošel. Zřetelné je to především v provedení ptáků při srovnání s ilustrací *Ptačí koncert* z *Ladova veselého přírodopisu (1917)*, kde je provedení detailnější, realističtější a paradoxně až téměř „neladovské“.

Obrázek 6: Josef Lada, *Ptačí koncert*, 1917

Obrázek 5: Josef Lada, ilustrace k pohádce *Lesní ženka*, 1926

Ani v ilustracích k pohádkám nelze popřít Ladův smysl pro humor a trefné vystižení tváří, které mohou místy připomínat až karikatury. Výrazy nejvíce propracoval v ilustraci k příběhu *O jednom starém psu a vlku*, ve kterém jsou znázorněna pouze zvířata. K Ladově zobrazování zvířat se v roce 1920 v *Moderní revue* vyjádřil František Kobliha, který v článku *Kreslíři ze „Šibeniček“* napsal: „Jedno je milé u Josefa Lady: nečiní rozdíl mezi lidmi a zvířaty, obě kategorie jsou si rovny, táž i podoba, táž gesta, týž úsměv, táž chápavost a jednání.“¹⁴²

¹⁴² KOBLIHA 1920, 294.

Obrázek 7: Josef Lada, ilustrace k pohádce *O jednom starém psu a vlku*, 1926

Již jsem výše zmínila, že ilustrace k této pohádkové sbírce patří k rané tvorbě Josefa Lady. Nabízí se tak jejich porovnání s ilustracemi k pohádkám Karla Jaromíra Erbena, které ilustroval v padesátých letech 20. století. Přestože se oba soubory vyznačují charakteristickým rukopisem tohoto malíře, jsou zde odlišnosti, na nichž je dobře znatelný vývoj Ladova přístupu k dětské knize. U obou pohádkových sbírek zůstal věrný pevné linii, kterou vystihoval charaktery zobrazovaných postav a stejný byl taktéž způsob práce s barvou, kterou kladl do ploch. Linie je však v Erbenově sbírce jemnější, stylizace se zde již nevyskytuje v takové míře a obrázky jsou více popisné.¹⁴³ Rozdílná je také samotná atmosféra pohádek, která u ilustrací k pohádkám Boženy Němcové nepůsobí příliš magicky.¹⁴⁴ Co se během třiceti let téměř nezměnilo, bylo Ladovo pojetí stromů, které stály na charakteristických dlouhých tenkých kmenech již v ilustracích pohádek Boženy Němcové a stejné zůstaly dokonce i v kulisách filmu *Hrátky s čertem* (1957), které Lada navrhl na sklonku svého života.

¹⁴³ PEČINKOVÁ 1998, 41.

¹⁴⁴ Tamtéž, 41.

5.3 František Doubrava

5.3.1 Život a tvorba

František Doubrava (1901–1975) byl malíř, grafik, ilustrátor a tvůrce nástěnných děl v architektuře. Po studiu střední školy navštěvoval soukromou krajinářskou školu Ferdinanda Engelmüllera v Praze a následně v letech 1921–1926 Akademii výtvarných umění v Praze.¹⁴⁵ Pro ilustrátorské povolání měl předpoklady nejen jako výborný kreslíř, ale především jako umělec: „*schopný a ochotný vciťovat se do představ dětských diváků.*“¹⁴⁶ Přesto je jeho ilustrační tvorba na svůj rozsah poměrně málo známá, což mohla, dle Františka Holešovského, zapříčinit jednak jeho celoživotní úzká vazba na Brno nebo skutečnost, že svou ilustrační tvorbou zasáhl do dvou období ilustrace pro děti – doby před nástupem silných osobností koncem třicátých let a nového období, kdy se ilustrace rozšířila i do prostředí mimo knihu.¹⁴⁷ Během třicátých a čtyřicátých let ilustroval okolo padesáti knih, kdy patřil k: „*nejpilnějším pracovníkům v oboru dětské ilustrace.*“¹⁴⁸ Poté o jeho tvorbu nakladatelé nejevili zájem a k ilustracím pro děti se vrátil opět až v roce 1955, kdy ilustroval Plevovu *Perníkovou chaloupku* a následně *Malého Bobše (1959)*,¹⁴⁹ kde je výtvarný výraz již markantně odlišný než v počátcích jeho tvorby. Od původní bohaté perokresby zde dospěl k zjednodušenému kresebnému projevu, který v živém a radostném barevném doprovodu téměř přiznává inspiraci Špálovým provedením *Babičky*.¹⁵⁰

5.3.2 Ilustrace pohádek Boženy Němcové

S ilustracemi Františka Doubravy vyšly pohádky Boženy Němcové, pod různými názvy a v různých obsahových obměnách do roku 1989 celkem dvaadvacetkrát.¹⁵¹ Jedná se

¹⁴⁵ HOLEŠOVSKÝ 1989, 67.

¹⁴⁶ ZHOŘ 1985, 77.

¹⁴⁷ HOLEŠOVSKÝ 1976, 402.

¹⁴⁸ HNÍZDO 1959, 324.

¹⁴⁹ ZHOŘ 1958, 216.

¹⁵⁰ HOLEŠOVSKÝ 1977, 198.

¹⁵¹ Jde o následující sbírky, uvedeny jsou s datem prvního vydání: *Pohádky Boženy Němcové (1928)*, *Z říše pohádek Boženy Němcové (1929)*, *Z pokladu pohádek Boženy Němcové (1929)*, *Kytička krásných pohádek Boženy Němcové (1930)*, *Křišťálová studánka pohádek Boženy Němcové (1931)*, *Zlatá kniha pohádek Boženy Němcové (1931)*, *Druhá zlatá kniha pohádek Boženy Němcové (1940)*.

o poměrně vysoké číslo, porovnáme-li to například s reedicemi s ilustracemi Milady Marešové či Josefa Lady.¹⁵² Přesto je téměř nemožné najít o těchto ilustracích jakoukoliv zmínku, a to jak v literatuře, tak v dobovém tisku. Což je, myslím, zřejmý ukazatel toho, že se nejedná o výjimečná výtvarná díla, která by byla zásadní pro formování umělcovy tvorby nebo pro vývoj ilustrace pro děti. Skutečností však zůstává, že ilustrace k pohádkám Boženy Němcové začal Doubrava tvořit po polovině dvacátých let – první vydání s jeho ilustracemi je z roku 1928 a jedná se tak o absolutní počátky jeho ilustrátorské tvorby.¹⁵³ Jedinou zmínku, kde se o jeho ilustracích pohádek pojednávalo, se mi podařilo nalézt v *Pedagogických rozhledech (1931)* v kapitole věnované literatuře pro děti, kde autor zmiňuje dvě sbírky – *Křišťálová studánka pohádek Boženy Němcové* a *Kytička krásných pohádek Boženy Němcové*, jejichž ilustrace rozebírá slovy: „František Doubrava vystihuje dobře ducha pohádek barevnými, přiléhavou manýrou podanými, obrázky i vignetami. Levná cena knih i dokonalá výprava umožní proniknutí knihy do vrstev nejširších.“¹⁵⁴ Výpravu a nízkou cenu zmiňuje autor jako výhodu i u *Zlaté knihy pohádek Boženy Němcové*. Právě všeobecná dostupnost těchto knih mohla být jedním z důvodů, ne-li hlavním, proč byly knihy s ilustracemi tohoto umělce vydávány opakovaně.

Způsob, jakými František Doubrava pohádky ilustroval byl až na drobné odlišnosti pro všechny sbírky totožný. Největším rozdílem, jenž stojí za zmínku, je zakomponování ručně psaného názvu pohádky do úvodní ilustrace, který se vyskytuje pouze u původních čtyř vydání *Národních pohádek* z roku 1928 a ve *Zlaté knize pohádek*, která poprvé vyšla v roce 1931.¹⁵⁵ Stejně jako Artuš Scheiner používal i František Doubrava techniku černé kresby, kterou vytvořil všechny ilustrace na začátcích a na koncích příběhů. Především v prvních vydáních pohádek z roku 1928 je v kresbě znatelná inspirace Adolfem Kašparem, se kterým se přátelil od dob svých studií v Praze.¹⁵⁶ Barevných celostránkových ilustrací, provedených technikou kolorované kresby, je v každé publikaci pouze několik, přesto

¹⁵² Opakovaně vyšly pohádky s ilustracemi Josefa Lady i Milady Marešové do roku 1989 šestkrát.

¹⁵³ HOLEŠOVSKÝ 1976, 402. Podle podpisu a datace na jednotlivých ilustracích lze určit, že na nich pracoval i dva roky před prvním vydáním.

¹⁵⁴ [O. P.] 1931, 379.

¹⁵⁵ Podle vydání z roku 1928 byla sestavena sbírka publikovaná v roce 1994. V tomto vydání jsou však názvy příběhů, původně zakomponované do ilustrace, tištěny klasicky v rámci textu a místa, kde se ručně psaný název dříve nacházel, jsou volná.

¹⁵⁶ ZHOŘ 1958, 216.

působí méně propracovaným dojmem, a to především ve sbírce pohádek z roku 1934. Pravděpodobným důvodem je, že je zde kresba barvami nikoliv zvýrazněna, ale spíše potlačena, což může být dáno tím, že kresba není nijak přizpůsobena použití barev. Stínování je řešeno kresebně – šrafováním, nikoliv modelací barvou, která tak zůstává pouze doplňujícím prostředkem, jehož potenciál není plně využit. Český kritik a teoretik výtvarného umění Igor Zhoř považuje za nejpřirozenější styl Františka Doubravy právě kresbu perem, kterou: „mohl doplňovat četnými detaily, jednak věcnými, jednak jen výtvarnými – opakovanou linií, temnými akcenty doplněnými štětcem.“¹⁵⁷ V případě pohádek sice Doubrava se štětcem nepracoval, i tak ale kresba samotná zůstává, z mého pohledu, zajímavější než barevné ilustrace.

Pro většinu Doubravovy pozdější tvorby orientující se na dětský žánr byl typický vliv bonnardovského intimismu.¹⁵⁸ Ve svých dílech rozvíjel taktéž principy analytického kubismu, které aplikoval především ve svých zátiších.¹⁵⁹ Zjednodušené tvary, tlumená paleta barev a absence detailů se však vyskytují i v některých ilustracích k pohádkám – ze sbírky *Z pokladu pohádek Boženy Němcové (1930)* bych uvedla například celostránkovou ilustraci k pohádce *Tři citrony*, ve které kubisticky pojal skálu, na které klečí hrdina příběhu.

Počtem pohádek nejobsáhlejší a obsahově nejpodobnější sbírce pohádek, kterou ilustroval Artuš Scheiner, je již zmíněná *Zlatá kniha pohádek (1931)*, pro kterou František Doubrava vytvořil kromě klasických černých kreseb taktéž celostránkové kolorované ilustrace, a to k následujícím pohádkám: 1. *O kocouru, kohoutu a kose*; 2. *Ptačí hlava a srdce*; 3. *O chytré princezně*; 4. *O Jozovi*; 5. *O slunečníku, měsíčníku, větrníku*; 6. *Sedmero krkavců*; 7. *O nesytovi*; 8. *O mluvícím ptáku, živé vodě a třech jabloních*; 9. *Šternberk*; 10. *Alabastrová ručička*; 11. *Spravedlivý Bohumil*; 12. *Čert a Káča*; 13. *Potrestaná pýcha*; 14. *Princ Bajaja*; 15. *O zlatých zámcích*; 16. *Kdo snědl holoubátka*. Společných příběhů, které barevně

¹⁵⁷ ZHOŘ 1985, 78.

¹⁵⁸ Pierre Bonnard (1867–1947) byl francouzský malíř a grafik, člen umělecké skupiny *Les Nabis*, ve které se začal zaměřovat na intimismus. Jednalo se o styl malby rozvíjející se na konci 19. a počátku 20. století, který se zaměřoval na zprostředkování pohodlí domácích scén. Vycházel z impresionismu, ze kterého převzal techniku lámaných barev zaměřujících se především na vystižení a přenesení nálady.

¹⁵⁹ HOLEŠOVSKÝ 1989, 67.

ilustroval František Doubrava i Artuš Scheiner, je šest. Stejný motiv však František Doubrava zvolil pouze v případě pohádky *Ptačí hlava a srdce* – u té se nepochybně inspiroval Scheinerovým pojetím, neboť kompozice obrázku je téměř totožná. U ostatních příběhů již znázorňoval rozdílné dějové momenty. Zatímco Scheiner volil scény, ve kterých pomocí výrazů perfektně vystihoval momentální prožitky a charakteristické rysy hrdinů, případně upoutával pozornost bohatým dekorem, Doubrava vybíral převážně scény méně podstatné, ve kterých navíc postavy často zobrazoval zezadu nebo téměř nerozpracovával jejich tváře.

Obrázek 9: František Doubrava, ilustrace k pohádce *Ptačí hlava a srdce*, 1928

Obrázek 8: Artuš Scheiner, ilustrace k pohádce *Ptačí hlava a srdce*, 1913

5.4 Milada Marešová

5.4.1 Život a tvorba

Milada Marešová (1901–1987) byla česká malířka a ilustrátorka, věnující se především ilustracím literatury pro děti. Narodila se do intelektuální akademické rodiny, která její rozhodnutí stát se malířkou plně podporovala, čímž získala oporu i při svých studiích na Uměleckoprůmyslové škole v Praze a později, od roku 1919, na Akademii výtvarných umění u profesora Vojtěcha Hynaise.¹⁶⁰ Zde se sblížila se skupinou levicově a sociálně orientovaných spolužáků, kteří ji přivedli ke spolupráci s časopisem *Kohoutek*, do kterého přispívala ilustracemi pohádek.¹⁶¹ Důležitým mezníkem v její tvorbě bylo vytvoření domácího biografu (1920).¹⁶² V tomto díle se poprvé naplno projeví všechny její ilustrátorské dovednosti charakteristické i pro její budoucí tvorbu – cit pro miniaturní malířství, výtvarná fantazie i vypravěčské schopnosti.¹⁶³ Její záliba v miniaturách byla ve velké míře ovlivněna mimoevropským, zvláště čínským a indickým uměním, které ji bylo velmi blízké, a v nejranější tvorbě taktéž ilustracemi své matky Emílie Marešové.¹⁶⁴ V roce 1924 se seznámila s profesorem Václavem Tillem, se kterým následně dlouhá léta spolupracovala a ilustrovala mnoho jeho knih pro děti.¹⁶⁵ Kromě ilustrování se věnovala především žánrovým obrazům z městského života, kresbám do novin (*Lidové noviny*, *Prager Presse*) a provedla i několik scénických návrhů.¹⁶⁶ Vedle pohádek byly celoživotním tématem, které se promítalo do její tvorby, ženy a ženský svět.

¹⁶⁰ PACHMANOVÁ 2008, 11-12: Spolu s Marešovou absolvovalo v první polovině dvacátých let na AVU dalších deset studentek, v porovnání se stovkami absolventů mužů šlo sice o nepatrné číslo, přesto to lze považovat za úspěch. Milada Marešová se tak řadí k jedné z prvních absolventek žen vysoké školy u nás.

¹⁶¹ Jednalo se o časopis založený Komunistickou stranou Československa.

¹⁶² Pro projektor vytvořila technikou malby na sklo nebo na plastovou fólii čtyři rozsáhlé cykly miniaturních obrázků a koláží, které sloužily jako diapozitivy.

¹⁶³ PACHMANOVÁ 2008, 15.

¹⁶⁴ Tamtéž, 15.

¹⁶⁵ Publikoval především pod pseudonymem Václav Říha.

¹⁶⁶ HOLEŠOVSKÝ 1989, 222.

5.4.2 Ilustrace pohádek Boženy Němcové

Pohádky Boženy Němcové pod názvem *Báchorky* byly s ilustracemi Milady Marešové vydány poprvé v roce 1957 ve Státním pedagogickém nakladatelství (dále SPN), ve kterém následně vyšly ještě čtyřikrát. V roce 1957 byla sbírka pohádek s jejími ilustracemi publikována taktéž v SNDK pod názvem *Báchorky a pověsti*.¹⁶⁷ V této knize se nachází více příběhů a jedná se o jediné vydání, ve kterém jsou kresby kolorované, a kde se taktéž vyskytují celostránkové ilustrace, které v reedicích ze SPN chybí. Ilustrace jsou zde umístěné, jak je tomu již zvykem, na začátku všech příběhů a u některých pohádek je další ilustrace vložena i v průběhu vyprávění do textu. Na konci příběhů se vyskytují viněty, které jsou, bez zjevné souvislosti s textem, tvořeny převážně květinami. S motivy lučních květin se můžeme setkat i na vnitřní straně předních desek a předsádce ilustrovaného vydání, kde se na levé straně nacházejí volně, na pravé straně již ve váze s iniciálami „BN“.¹⁶⁸

Přestože ilustrační činnost, zvláště pohádkových knížek, tvořila značnou část prací Milady Marešové, nebyla jí v kontextu jejího díla věnována až taková pozornost jako její volné tvorbě, ve které se více odrážel vliv současných uměleckých tendencí i podniknutých zahraničních cest. I tak můžeme přirozeně nalézt mezi její volnou tvorbou a knižními ilustracemi řadu podobností. Typická je pro Marešovou inklinace ke klasičtější a uzavřené výtvarné formě, která si udržuje vazbu na realitu. Tuto skutečnost si uvědomila již během svých studijních let, kdy se v Německu setkala s díly expresionistů, jejichž výraz jí nebyl příliš blízký.¹⁶⁹

I v případě ilustrací pohádek Boženy Němcové, byla základem, stejně jako u mnoha dalších ilustrací této umělkyně, obrysová kresba, která je zde provedena měkkou uvolněnou linií, pomocí které vyprávěla děj, charakterizovala postavy a přibližovala situace. Ilustrace pohádek Boženy Němcové v pojetí Milady Marešové jsou idealizované

¹⁶⁷ PACHMANOVÁ 2008, 163: S tímto nakladatelstvím navázala Milada Marešová spolupráci v roce 1950 a během následujících třiceti let zde byly vydány desítky knih s jejími ilustracemi.

¹⁶⁸ HOLEŠOVSKÝ 1960, 197: František Holešovský jako zdůvodnění uvádí: „v ilustracích ztělesnila Marešová všechno kouzlo národních pohádek. Připadají jí jako bohatá kytice květů – to je myšlenka, kterou vyjadřují květy na předsádce.“

¹⁶⁹ PACHMANOVÁ 2008, 20.

a lyrické. I v případech, kdy jsou ve tvářích naznačeny známky hrůzy nebo děsu, nepůsobí žádný její výjev příliš těžce nebo vyloženě strašidelně. Jako příklad bych zde uvedla ilustrace s postavami čertů (*Čertův švagr, Šternberk*), kteří jsou charakterizováni především děsivým výrazem ve tváři a odlišným typem kresby připomínající kudrnatou srst. Taktéž její ilustrace k pohádce *Sedmero krkavců* je pouze výpravná – krkavci zde nejsou nijak výrazně akcentováni, jak tomu bylo například u Josefa Lady, a ani atmosféra situace není podtrhnuta žádným ozvláštňujícím prvkem. Negativní emoce tak na diváka působí spíše skrze obsah než skrze samotné provedení ilustrace.

Obrázek 10: Milada Marešová, ilustrace k pohádce *Sedmero krkavců*, 1957

Dokonce i kolorit je v podání Milady Marešové velmi něžný. Paleta barev je tvořena tlumenými, převážně pastelovými, odstíny připomínající odlehčenou rokokovou barevnost. V případě kolorovaných kreseb ve vydání SNDK z roku 1957 tak atmosféra ilustrací působí ještě měkčeji než u černobílých kreseb. Všimla jsem si také, že v tomto vydání nebyly kolorovány již nakreslené původní ilustrace z roku 1957, ale byly znovu, téměř totožně, překresleny.

V porovnání s ilustracemi k pohádkám Václava Tilleho z konce dvacátých a počátku třicátých let 20. století – *Čtení zimního času* (1927), *Selské pohádky* (1930) – nepracuje Milada Marešová v ilustracích pohádek Boženy Němcové s kontrastem větších ploch a obrázky tak zůstávají velmi jednoduché a jemné. Rozdílně pojatá je také kompozice, která

se v tvorbě Milady Marešové podle Jany Hofmeisterové vyvíjela: „*od plošné a pohybově střízlivé k více prostorové až hudebně taneční, od vážné monumentality k svěží humornosti.*“ Zde bychom bližší podobnost našli spíše se Schulzovou *Princeznou z Kapradí*, jež vyšla v nakladatelství Vyšehrad v roce 1943 (během let jejího uvěznění ve Waldheimské káznici), a v níž s linií i prostorem pracuje obdobně jako v pohádkách Boženy Němcové. Ojedinělým dílem jsou pak *Indické pohádky (1927)*, ve kterých zvolila techniku i kompozici blízkou indickým miniaturám a v nichž se také nejvíce přiblížila svému malířskému stylu.¹⁷⁰

Milada Marešová volila pro různé náměty, autory i obsahy rozdílné výrazy ilustrace, vždy tak, aby byly co nejvíce v souladu s textem.¹⁷¹ Tento svůj přístup následně v roce 1970 v časopise *Výtvarné umění* potvrdila slovy: „*jako jeden z oborů výtvarného umění podléhá také ilustrace soudobému vývoji. Domnívám se však, že by si ilustrátor měl vždy být vědom, že jeho výtvarný záměr nemá být v rozporu s literárním záměrem autora.*“¹⁷²

¹⁷⁰ HOFMEISTEROVÁ 1961, 493.

¹⁷¹ Tamtéž, 492.

¹⁷² MAREŠOVÁ 1970, 424. Jednalo se o anketní odpověď na otázku: „*jaký vztah má ilustrace k soudobému výtvarnému umění.*“

6 Komparace ilustrátorských pojetí a konkrétních ilustrací od vybraných ilustrátorů

V předešlých kapitolách jsem přiblížila tvorbu vybraných umělců a způsob, jakým každý z nich pracoval na ilustracích pohádek Boženy Němcové. V následující kapitole bych ráda stručně shrnula nejzásadnější podobnosti či rozdílnosti, které se v pojetí jednotlivých umělců vyskytovaly, a ty následně představila při rozboru konkrétních ilustrací.

Josef Lada, stejně jako Artuš Scheiner, se ve své tvorbě soustředil na detail, kompozici, barvu i charakteristiku postav skrze výrazy. U každého umělce se ale vyskytovaly ve zcela rozdílné podobě. Zatímco Artuš Scheiner vkládal do ilustrací co nejvíce prvků, Josef Lada jejich množství eliminoval, což však nijak neubíralo na jejich kvalitě. Dalším výrazným rozdílem u těchto dvou umělců byly typy postav a prostředí, do něž situovali své ilustrace. To se odvíjelo především z inspiračních zdrojů. Josef Lada byl již v mladém věku okouzlen dílem Mikoláše Alše, které na něj hluboce zapůsobilo. Přesto ve svém díle čerpal především ze svého dětství a z vlastních zážitků, což zapříčinilo, že v ilustraci zůstal věrný místům, které dobře znal. Pro prostředí české krajiny bylo typické i pro ilustrace Františka Doubravy, na nějž měl vliv jeho přítel Adolf Kašpar. Oproti tomu Artuš Scheiner, který vycházel především z anglické dekorativní knižní ilustrace a secesního symbolismu, své ilustrace často situoval do cizího, vznešeného prostředí, které mu poskytovalo více prostoru pro zdobnost a využití ornamentálního dekoru. Milada Marešová do své ilustrační tvorby promítala inspiraci z českého i zahraničního umění, vždy podle charakteru textu, kterému svou ilustraci přizpůsobovala. Proto se i v ilustracích Boženy Němcové držela charakteru textu a zasadila jej do českého prostředí, odkud pocházely i samotné příběhy.¹⁷³

Zatímco v reedicích s ilustracemi Artuše Scheinera, Josefa Lady i Františka Doubravy se vyskytují jak černobílé, tak barevné ilustrace, v reedicích s výtvarným doprovodem Milady Marešové byly použity pouze černobílé kresby a z této skupiny se tak jedná o jediný případ reedice bez barevných ilustrací.

¹⁷³ Více o umělcích – viz kapitola 5.

Přestože těmito umělci bylo ve zmíněných sbírkách vyzdobeno přes 60 různých příběhů, pouze dva z nich byly ilustrovány všemi čtyřmi výtvarníky. Jedná se o pohádky *Princ Bajaja* a *O chytré princezně*. Pro účely porovnání jsem se rozhodla použít kolorované ilustrace Milady Marešové, a to i přes to, že publikace s jejími barevnými ilustracemi byla ve sledovaném období vydána pouze jednou – jednalo se o sbírku s názvem *Báchorky a pověsti* z roku 1957 publikovanou v SNDK. Prvním důvodem pro tento výběr byl fakt, že jsou tyto ilustrace téměř totožné jako ve vydáních ze SPN, avšak kolorované varianty umožňují ukázat i způsob, jakým Milada Marešová pracovala s barvou. Druhým důvodem je, že vydání s barevnými ilustracemi obsahuje více příběhů, a pokud bych se rozhodla pracovat s reedicemi ze SPN, počet příběhů, jež ilustrovali všichni vybraní umělci, by tvořil pouze jediný. Do publikací s černobílými ilustracemi totiž nebyla zařazena pohádka *O chytré princezně*.

6.1 O chytré princezně

V ilustracích pohádky *O chytré princezně* zvolili ilustrátoři čtyři různé momenty. Artuš Scheiner jako jediný doslovně zobrazil výchozí situaci příběhu „*Dva řemeslníci šli světem. Jedenkráté přijdou k pěknému zámku a plotem se dívají oba do zahrady, kde se krásná kněžna procházela.*“ Tato drobná ilustrace je součástí iniciály, která ze své podstaty k zobrazení začátku příběhu ve velké míře vybízí. Kresba prozrazuje kompoziční cit a ukazuje Scheinerův důležitý charakteristický rys, který se v jeho kresbě objevoval častokrát – práci s kontrastem a zjednodušením až eliminací části prostředí, čímž zvýrazňuje postavy či objekty. František Doubrava ilustraci na začátku příběhu pojímá spíše jako představení hrdiny a místa, ve kterém se bude pohádka odehrávat.

Obrázek 12: Artuš Scheiner, ilustrace k pohádce *O chytré princezně*, 1913

Obrázek 11: František Doubrava, ilustrace k pohádce *O chytré princezně*, 1928

Druhým motivem je setkání se zápornou postavou – čertem. Tento moment zobrazili Josef Lada a Milada Marešová, kteří záporný charakter postavy zmírnili zobrazením čerta jako myslivce.¹⁷⁴ Marešová navíc vložila čertovi do ruky typický atribut – dlouhé pero a list papíru, na nějž se má hrdina čertovi upsat krví. Oba umělci se věrně drželi literární předlohy a znázornili spícího přítele i prostředí lesa. Zatímco Milada Marešová se držela více reálného provedení, v pojetí Josefa Lada je prostředí stylizované, velmi zjednodušené a les je naznačen pouze jedním stromem.

Obrázek 14: Josef Lada, ilustrace k pohádce *O chytré princezně*, 1926

Obrázek 13: Milada Marešová, ilustrace k pohádce *O chytré princezně*, 1957

¹⁷⁴ Původ zobrazování čerta jako myslivce není známý. Může pramenit z podobnosti s řeckým bohem Panem, které si všimla Barbara Storchová ve své disertační práci *Pohádka a svět* (2009).

Ve třetí zobrazené scéně, kterou ilustrovali Artuš Scheiner a Milada Marešová, princezna zadává čertovi nesplnitelný úkol a je si předem vědoma své budoucí výhry. Chytrrost princezny vystihl výrazněji Artuš Scheiner, který její sebejistotu vložil do způsobu držení těla i jejího výrazu. U Marešové bychom momentální pocity a záměry princezny bez literární předlohy poznali jen stěží. Důležité je představit také postavu čerta v pojetí Artuše Scheinera. V porovnání s ilustracemi Josefa Lady i Milady Marešové se držel typických znaků a čerta zobrazil ve zvířecí podobě, kterému nechybí charakteristické rohy ani kopyto.¹⁷⁵ Děsivost postavy navíc umocnil tmavými barvami, které mohou odkazovat jak k pekelnému původu čerta, tak také symbolicky znázorňovat negativní vlastnosti, které se s touto postavou pojí. Jak je u Artuše Scheinera zvykem i zde je scéna zasazena do prostředí, které poskytuje řadu možností pro dekorativnost a precizní provedení detailů. Na první pohled působí živěji ilustrace Milady Marešové, která díky svému volnějším rukopisu postavy více rozpohybovala. Artuš Scheiner však toto velmi dobře kompenzoval vystižením nejvhodnějšího okamžiku, kdy se čert chystá vytrhnout princezně vlasy – právě tento moment umocňuje chvilku napětí a působí téměř fotograficky.

Obrázek 16: Artuš Scheiner, ilustrace k pohádce *O chytré princezně*, 1913

Obrázek 15: Milada Marešová, ilustrace k pohádce *O chytré princezně*, 1957

¹⁷⁵ RÖHRICH 1966, 18: „Toto dodnes běžné zobrazování čerta s rohy, ocasem a drápy se vytvořilo a rozšířilo ne dříve než ve 12. století, koňské kopyto naprosto chybí ještě na středověkých malbách a plastikách; vešlo v oblibu teprve počínajíc 15. stoletím.“

Poslední zobrazený motiv, zpracovaný pouze Františkem Doubravou, je chvíle, kdy se princezna prochází se svým mužem v zahradě. Jedná se o moment, ve kterém se princezna dozví pravdu o princově původu i o jeho smlouvě s čertem. Tato část příběhu je sice pro výstavbu příběhu důležitá, v ilustraci je však postradatelná. Na významnosti ilustrace nepřidává ani fakt, že jsou postavy vyobrazeny zezadu a prostředí zahrady též není příliš propracované. Nejvíce tak na čtenáře zapůsobí poklidná atmosféra, která však ilustraci mírně ubírá na zajímavosti a výpravnosti.

Obrázek 17: František Doubrava,
ilustrace k pohádce *O chytré princezně*,
1928

6.2 Princ Bajaja

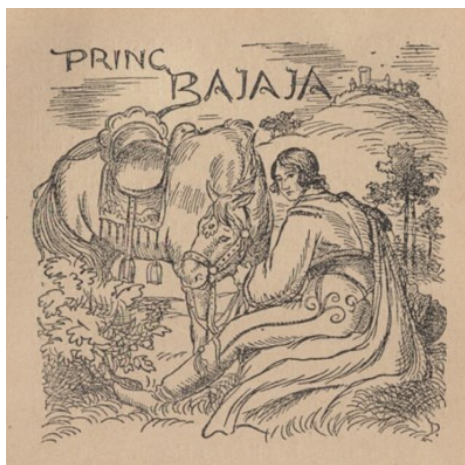
K pohádce o princovi Bajajovi vytvořili všichni ilustrátoři ilustrace dvě, výjimkou je Josef Lada, který zpracoval pouze jednu. S ohledem na velký počet zobrazených námětů v této pohádce jsem se rozhodla provést srovnání na ilustracích dle jejich umístění v rámci textu.

Obrázek situovaný na začátku příběhu provedli všichni čtyři ilustrátoři. Zvolili vždy takový moment, ve kterém mohli naplno rozvinout svůj styl. Artuš Scheiner nám představuje hlavního hrdinu – nikoliv však jeho podobu jako prostého a němého společníka princezen, ale jako zdatného rytíře v brnění. Princ i kůň jsou zde nakresleni z profilu – tento

úhel pohledu byl v secesním umění zvlášť oblíbený, neboť umožňoval nejlépe vyobrazit ušlechtilé rysy tváře.¹⁷⁶ František Doubrava, stejně jako v předešlém příběhu, představuje nejdůležitější aktéry pohádky – prince a jeho kouzelného koňského společníka, avšak bez zjevného zasazení do konkrétní scény. Oproti Scheinerovi pracuje Doubrava i se scenérií a modelací, které dosahuje pomocí šrafování.

Obrázek 18: Artuš Scheiner, ilustrace k pohádce *Princ Bajaja*, 1913

Obrázek 19: František Doubrava, ilustrace k pohádce *Princ Bajaja*, 1928

Josef Lada k této pohádce provedl jen jednu ilustraci a musel tak dobře promyslet výběr vhodného momentu. Nakonec zvolil okamžik ze začátku příběhu, kdy princ přijíždí na svém koni k zámku – pravděpodobně i proto, že se motiv prince na koni v pohádce opakuje vícekrát a vždy se jedná se o zásadní chvíle příběhu. Milada Marešová v úvodní ilustraci zobrazila moment ze zahrady, jehož prostředí ji poskytlo nejvíce prostoru pro poetickou barevnost i lyrické prvky, kterými často obsah ilustrace obohacovala. Na tento přístup poukázal i František Holešovský, který o ilustracích Milady Marešové napsal: „Zasazuje scény do květů nebo vytváří z květin bohaté popředí i pozadí, na doškovou střechu posadí holuby, v zahrádce vyrostle strom obsypaný jablky, na dvorku hrabou slepice. Při přemíře zdobných prvků v ilustraci nikde je divák necítí jako samostatnou část ilustrace – v tom je umění této citlivé umělkyně, bez níž by česká pohádková ilustrace nebyla úplná.“¹⁷⁷

¹⁷⁶ BAČOVSKÁ 2008, 59.

¹⁷⁷ HOLEŠOVSKÝ 1960, 197.

Obrázek 20: Josef Lada, ilustrace k pohádce *Princ Bajaja*, 1926

Obrázek 21: Milada Marešová, ilustrace k pohádce *Princ Bajaja*, 1957

Ve druhé ilustraci se v případě Františka Doubravy i Milady Marešové setkáme se snad nejtypičtějším pohádkovým námětem – záchrany princezny před drakem. Milada Marešová zahalila celý výjev do šedé barvy naznačující kouř a umístěním princezny přímo mezi draka a Bajaju zvýraznila diagonální kompozici. Romantický prvek je zde zastoupen postavou princezny, která je však umístěna v pozadí a dává tak možnost vyniknout postavě netvora.¹⁷⁸ Na rozdíl od Milady Marešové, která zobrazila moment utkání, ve kterém ještě neznáme vítěze, František Doubrava využil scény, kdy je drak již poražen. Tuto skutečnost zdůraznil nejen kalužemi krve a useknutými hlavami, ale taktéž samotným rozvržením ilustrace, kdy hrdina na koni zabírá téměř celou plochu ilustrace. Výjev je navíc umocněn barevností, ve které postava draka mírně splývá s pozadím, zatímco kůň i Bajaja jsou

¹⁷⁸ BAČOVSKÁ 2008, 32.

provedeni převážně v bílé barvě a vystupují do popředí. Kompozici i barevnost zvolil František Doubrava tak, aby co nejlépe vystihl vítězství dobra nad zlem. Přestože se každý zaměřil na jiný moment, drželi se oba ilustrátoři literární předlohy, a to včetně barev princova oblečení. Artuš Scheiner si vybral zcela odlišnou scénu, která je v textu popsána následovně: *„Rytíř se před ní na kolena snížil a ona mu povésila na krk pás, který sama vyšívala.“* V tomto výjevu nejen že mohl zobrazit opět jemu blízké dvorské prostředí, ale taktéž lépe využít dekorativnost. K způsobu, jakým Artuš Scheiner k ilustracím často přistupoval se vyjádřil František Holešovský následovně: *„Hledisko formy staví Scheiner nad hledisko obsahu. Jeví se to nejenom ve výběru scén, v jejich umístění, v prostředí, v pojetí postav, ale i v bohatším využití dekoru...“*¹⁷⁹

¹⁷⁹ HOLEŠOVSKÝ 1960, 181.

Obrázek 22: Artuš Scheiner, ilustrace k pohádce
Princ Bajaja, 1913

Obrázek 24: František Doubrava, ilustrace k pohádce
Princ Bajaja, 1928

Obrázek 23: Milada Marešová, ilustrace k pohádce
Princ Bajaja, 1957

7 Závěr

Cílem mé práce bylo představit výtvarná zpracování pohádek Boženy Němcové od vybraných autorů, s jejichž ilustracemi vycházely pohádky opakovaně v reedicích. Zajímal mě především individuální výtvarný styl každého z umělců a způsob, jakým k ilustrování přistupovali. To vše se odráželo v technice, kompozici, barevnosti či volbě námětu. Pro lepší porozumění byly ilustrace k pohádkám Boženy Němcové vždy zasazeny do kontextu tvorby každého z umělců, což umožnilo vidět souvislosti s vývojem a proměnou jejich výtvarného stylu.

V první části práce jsem představila pohádku, jakožto významný literární žánr, skrze který se děti často poprvé blíže seznamují s fungováním světa a principy lidského chování. Ilustrace pohádkových knih tvořily (a dodnes tvoří) významný podíl v oblasti literatury pro děti a jelikož pohádková témata poskytují široké výtvarné i interpretační možnosti, byly vyhledávaným námětem výtvarného umění i mimo literaturu.

Následně jsem se věnovala vývoji ilustrace dětské literatury, kde jsem se zaměřila především na pohádkovou tvorbu a nejdůležitější díla z této oblasti. Zmínila jsem také proměny postavení ilustrace v rámci ostatních výtvarných disciplín. Ačkoliv se ilustrace v knihách pro děti objevovala již během 19. století, jako samostatná oblast výtvarného umění se začala rozvíjet až na počátku století minulého. Přispěly k tomu nové estetické názory a zahraniční vlivy, především ty anglické, které zapříčinily, že se začalo na knihu opět pohlížet jako na hodnotné umělecké dílo. Významnou roli zde sehrálo hnutí za krásnou knihu. Přelomovým dílem z roku 1902 bylo vydání přílohy časopisu *Volné směry* s názvem *Sníh* a taktéž publikování Karafiátových *Broučků* s ilustracemi Vojtěcha Preissiga vydaných v nakladatelství Dědictví Komenského. Během dvacátých a třicátých let 20. století se o ilustraci pro děti začali zajímat uznávaní umělci, což zapříčinilo nejen pozitivní změnu ve vnímání ilustrace v rámci výtvarného umění, ale také výrazné zvýšení kvality. Během druhé světové války, kdy v ilustraci převažoval realismus, přinesl zcela nový pohled Jiří Trnka. Ten literární předlohu uchopil odlišným způsobem – v ilustraci kladl důraz na emoce a fantazii, čímž se stal nejvýznamnějším zástupcem lyrického proudu ilustrace, jež tvořil protipól dosud převládajícímu realistickému pojetí. V poválečném období a následujících

čtyřech dekádách totalitního režimu se v oblasti ilustrace literatury pro děti prolínalo působení umělců různých generačních vrstev, kteří navíc často vnímali roli ilustrace odlišně, což vedlo k značné pestrosti a bohatosti tohoto odvětví výtvarného umění.

Hlavním část práce spočívala v představení ilustrátorských pojetí čtyř umělců, s jejichž ilustracemi vycházely pohádky Boženy Němcové nejčastěji. Důvodů pro reedice s výtvarným doprovodem těchto ilustrátorů bychom našli nepochybně mnoho. Opomenout nesmíme politické, ideologické nebo ekonomické důvody, které však nebyly předmětem mého zkoumání. Z pohledu zaměření této práce je vhodné vyzdvihnout především jednotlivé umělecké přístupy a originální zpracování, která díky velké oblibě u čtenářů, a především u dětí, byla nepochybně jedním z hlavních důvodů opakovaných vydání.

V době, kdy se u nás ilustrace pro děti začínala rozvíjet, vytvořil Artuš Scheiner ojedinělé ilustrace, ve kterých se odrážel vliv secese i obsáhlé znalosti tvorby zahraničních knižních ilustrátorů (Gustav Doré, Walter Crane, Ivan Bilibin ad.). *Pohádky Boženy Němcové* byly s jeho ilustracemi poprvé vydány pravděpodobně v roce 1913 v nakladatelství Ignáce Leopolda Kobera. Základem ilustrací Artuše Scheinera byla dekorativnost, která napomáhala vystižení atmosféry a bohatství pohádkového světa a současně vzbuzovala dojem určitého přepychu. Cit pro barevnost, kompozici i volbu okamžiku – to jsou námátkou další schopnosti, v nichž tento umělec vynikal. Míru obliby a výjimečnosti jeho ilustrací potvrzuje i počet reedic, kterých bylo v letech 1913–1988 vydáno více než dvě desítky.

Dalším ilustrátorem, kterého jsem v mé práci představila, byl Josef Lada, s jehož ilustracemi vyšly *Národní pohádky* poprvé v roce 1926 v nakladatelství Vesmír. Projevil se zde svým typickým rukopisem, pro který je charakteristická pevná souvislá linie a stylizace. I přes nerozporovatelnou kvalitu těchto ilustrací, nelze jejich oblibu hodnotit zcela objektivně, neboť je úzce provázána s celkovou oblibou tvorby tohoto umělce.

V roce 1928 ilustroval pohádky poprvé František Doubrava, který je provedl čistě realisticky. Způsob, jakým k ilustrování přistoupil, však čtenáři nenechává příliš prostoru

pro fantazii. Obrázky vhodně doplňují literární text, avšak samy o sobě příliš nezaujmu. Převládajícím důvodem reedic byla v tomto případě spíše nízká cena publikací, než výrazná výtvarná hodnota – o čemž svědčí zmínky v dobovém tisku i fakt, že naposledy byly pohádky s ilustracemi Františka Doubravy vydány v roce 1947.

Milada Marešová byla poslední ilustrátorkou, kterou jsem se v práci zabývala. S jejími ilustracemi vyšly *Báchorky* Boženy Němcové poprvé v roce 1957 v SPN. Obliba dle mého názoru v tomto případě pramení především z romantického pojetí, které se odráží v lehké rozpothybované linii i volbě zobrazovaných námětů. Ilustrace tak působí harmonickým dojmem a navazují na myšlenku spisovatelky Boženy Němcové, které šlo o vytvoření krásného literárního díla.

Prvního vydání se pohádky Boženy Němcové dočkaly před téměř dvěma sty lety v sešitové podobě bez jakýchkoliv ilustrací v nakladatelství Jaroslava Pospíšila. Od osmdesátých let 19. století se výtvarného doprovodu, ať už jedné nebo více pohádek, zhostilo mnoho známých i méně známých ilustrátorů. Mimo ty, které jsem v této práci podrobně představila, nelze opomenout například Adolfa Borna, který v roce 1973 ilustroval samostatně vydanou pohádku *Čertův švagr*, Václava Karla, jenž výtvarně zpracoval pohádku *O chytré princezně*, a která byla s jeho ilustracemi publikována dokonce třikrát, nebo Karla Svolinského, s jehož ilustracemi vyšla v roce 1963 celá sbírka pohádek Boženy Němcové, a která se následně dočkala reedic v letech 1968 a 1979.

Za uplynulé století se přístup k ilustraci dětských knih zajisté v mnohém změnil a posunul. Zvláště pak v posledních třech dekadách, kdy se trh otevřel dalším tvůrcům a nakladatelstvím, bychom mohli napočítat tisíce nových knížek pro děti v nejrůznějších podobách, s rukopisem známých i neznámých ilustrátorů. Výjimkou nejsou ani pohádky Boženy Němcové, které jsou stále vyhledávanou předlohou řady ilustrátorů. Stěží však najdeme takové, které by se do paměti zaryly více než tradiční díla z minulého století.

Seznam použité literatury

- BETTELHEIM 2017 — Bruno BETTELHEIM: Za tajemstvím pohádek. Praha 2017
- ČAPEK 1984 — Karel ČAPEK: O umění a kultuře I. Praha 1984
- ČEŇKOVÁ 2006 — Jana ČEŇKOVÁ: Vývoj literatury pro mládež a její žánrové struktury. Praha 2006
- ČERNOUŠEK 1991 — Michal ČERNOUŠEK: Děti a svět pohádek. Praha 1991
- ČERVENKA 1960 — Jan ČERVENKA (ed.): Z dějin bojů o pohádku. In: ČERVENKA 1960, 270–288
- HOLEŠOVSKÝ 1960 — František HOLEŠOVSKÝ: Čeští ilustrátoři pohádek pro děti (pohled z ptačí perspektivy). In: ČERVENKA 1960, 159–203
- HOLEŠOVSKÝ 1977 — František HOLEŠOVSKÝ: Ilustrace pro děti: tradice, vztahy, objevy. Praha 1977
- HOLEŠOVSKÝ 1982 — František HOLEŠOVSKÝ: Glosy k vývoji české ilustrace pro děti. Praha 1982
- HOLEŠOVSKÝ 1989 — František HOLEŠOVSKÝ: Čeští ilustrátoři v současné dětské knize pro děti a mládež. Praha 1989
- LADA 1986 — Josef LADA: Kronika mého života. Praha 1986
- LUŽÍK 1944 — Rudolf LUŽÍK: Pohádka a dětská duše: několik poznámek k problematice lidových pohádek. Praha 1944
- MATĚJČEK 1931 — Antonín MATĚJČEK: Ilustrace. Praha 1931
- MOCNÁ/PETERKA 2004 — Dagmar MOCNÁ / Josef PETERKA a kol.: Encyklopedie literárních žánrů. Praha 2004
- NOVÁKOVÁ 2009 — Luisa NOVÁKOVÁ: Proměny české pohádky: (k historii žánru ve čtyřicátých letech dvacátého století). Brno 2009
- NOVÁKOVÁ 2013 — Luisa NOVÁKOVÁ: Pohádka a odraz doby: žánr za druhé světové války. In: MALÝ 2013, 138–144
- NOVOTNÝ 1957 — Josef A. NOVOTNÝ: Ladova ilustrace. Praha 1957
- OTTO 1897 — Jan OTTO: Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí (12. Ch–Sv. Jan). Praha 1897
- PACHMANOVÁ 2008 — Martina PACHMANOVÁ: Milada Marešová: malířka nové věčnosti. Brno 2008

- PETIŠKOVÁ 2020 — Dagmar PETIŠKOVÁ: 1820 - 2020 : odkaz díla Boženy Němcové v knižních sbírkách Pedagogické knihovny J. A. Komenského. Praha 2020
- REISSNER 2008 — Martin REISSNER: Východiska a současnost české ilustrace. In: HORÁČEK (ed.) 2008, 42–63
- SCHEYBAL 1957 — Josef V. SCHEYBAL: Adolf Kašpar: život a dílo. Praha 1957
- SIROVÁTKA 1998 — Oldřich SIROVÁTKA: Česká pohádka a pověst v lidové tradici a kultuře. Brno 1998
- STEHLÍKOVÁ 1970 — Blanka STEHLÍKOVÁ: Čeští ilustrátoři pohádek. Praha 1970
- STEHLÍKOVÁ 1984 — Blanka STEHLÍKOVÁ: Cesty české ilustrace v knize pro děti a mládež. Praha 1984
- ŠMAHELOVÁ 1989 — Hana ŠMAHELOVÁ: Návraty a proměny: literární adaptace lidových pohádek. Praha 1989
- TETIVA 1997 — Vlastimil TETIVA: Josef Lada: Pohádkový svět. Praha 1997
- TILLE 1909 — Václav TILLE: České pohádky do roku 1848. Praha 1909
- TILLE 1966 — Václav TILLE: O lidových pohádkách. Praha 1966
- VÁŠOVÁ 1995 — Lidmila VÁŠOVÁ: Úvod do bibliopedagogiky. Praha 1995
- WITTLICH 1985 — Petr WITTLICH: Česká secese. Praha 1985

Periodika

- HNÍZDO 1959 — Václav V. HNÍZDO: Úvaha nad ilustracemi Plevova Malého Bobše. In: *Zlatý Máj*, roč. 3, č. 7–8, 1959, 320–325
- HOFMEISTEROVÁ 1961 — Jana HOFMEISTEROVÁ: Umělkyně radostné palety. In: *Zlatý Máj*, roč. 5, č. 11, 1961, 491–493
- HOLEŠOVSKÝ 1976 — František Holešovský: Za ilustrátorem Malého Bobše. In: *Zlatý Máj*, roč. 20, č. 6, 1976, 402–403
- HOLEŠOVSKÝ 1984 — František HOLEŠOVSKÝ: K jubileu ilustrátora dětské knihy z počátku století. In: *Zlatý Máj*, roč. 28, č. 2, 1984, 74–80
- HRUBÍN 1957 — František HRUBÍN: Dva malíři našeho dětství. In: *Zlatý Máj*, roč. 1, č. 5, 1957, 143–144

- CHALOUPKA 1972 — Otakar CHALOUPKA: K některým souvislostem klasické a tzv. moderní české pohádky. In: *Česká literatura* vol. 20, no. 4, 1972, 311–327
- JECH 1971— Jaromír JECH: Pohádky Karla Jaromíra Erbena v ústním podání. In: *Český lid* vol. 58, no. 2, 1971, 65. Praha 1971
- JIROUŠEK 1983 — Jan JIROUŠEK: Česká kniha na přelomu XIX. A XX. Století. In: *Kmen* no. 13, 1983, 3
- KOBLIHA 1920 — František KOBLIHA: Kreslíři ze „Šibeniček“. In: *Moderní revue*, roč. 26, č. 35, 1920, 292–295
- KROUSKÝ 1986 — Ivan KROUSKÝ: Pohled na současnou dětskou literaturu v Japonsku. In: *Zlatý Máj*, roč. 30, č. 6, 1986, 322–341
- LHOTÁK 1960 — Kamil LHOTÁK: Malíř chlapecké fantazie. In: *Zlatý Máj*, roč. 4, č. 3, 1960, 117
- MAREŠOVÁ 1970 — Milada MAREŠOVÁ: Anketa o ilustraci. In: *Výtvarné umění*, roč. 20, č. 8–9, 1970, 414
- OTČENÁŠEK 2012 — Jaroslav OTČENÁŠEK: Pohádky a pověsti Boženy Němcové – adaptace lidových podání. In: *Český lid* vol. 99, no. 3, 2012, 300
- [O. P.] 1931— [O. P.]: Literatura pro mládež. In: *Pedagogické rozhledy*, roč. 41, č. 7, 1931, 379–381
- PETR 1912 — Jaroslav PETR: K naší pohádkové literatuře. In: *Pedagogické rozhledy* roč. 26, č. 1, 1912, 73–74
- RÖHRICH 1966 — Lutz RÖHRICH: Čert v pohádce a pověsti. In: *Český lid* vol. 53, no. 1, 1966, 18–23
- TOMAN 2011 — Jaroslav TOMAN: Jiří Horák a adaptace české lidové pohádky. In: *Bohemica Litteraria* vol. 14, no. 2, 2011, 93
- WENIG 1925 — Adolf WENIG: Z galerie českých ilustrátorů knih pro mládež. In: *Pedagogické rozhledy*, roč. 35, č. 5–6, 1925, 328–331
- ZHOŘ 1958 — Igor ZHOŘ: Čtvrtá tvář malého Bobše. In: *Zlatý Máj*, roč. 2, č. 7, 1958, 215–217
- ZHOŘ 1985 — Igor ZHOŘ: Brněnští ilustrátoři dětské knihy mezi dvěma válkami a v době okupace. In: *Zlatý Máj*, roč. 29, č. 2, 1985, 74–79
- ŽÁKAVEC 1934 — František ŽÁKAVEC: Artuš Scheiner sedmdesátníkem. In: *Umění*, roč. 7, č. 8, 397–401

Katalogy výstav

BRABCOVÁ 1994 — Jana A. BRABCOVÁ (ed.): Pohádkové motivy v českém umění kolem roku 1900 (kat. výst.). Praha 1994

PEČINKOVÁ 1998 — Pavla PEČINKOVÁ (ed.): Obrázky Josefa Lady (kat. výst.). Praha 1998

VYKOUKAL 2007 — Jiří VYKOUKAL (ed.): Artuš Scheiner (1963–1938) (kat. výst.). Cheb 2007

Bakalářské, diplomové a disertační práce

BAČOVSKÁ 2008 — Jana BAČOVSKÁ: Pohádková typologie v secesní knižní ilustraci (diplomová práce na Filosofické fakultě Masarykovy Univerzity v Brně). Brno 2008

MARTINOVSKÁ 2010 — Zuzana MARTINOVSKÁ: Artuš Scheiner (bakalářská práce na Katolické teologické fakultě Univerzity Karlovy). Praha 2010

POSPÍŠILOVÁ 2013 — Magda POSPÍŠILOVÁ: Česká krásná kniha v kontextu knižní kultury přelomu 19. a 20. století (bakalářská práce na Filosofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně.) Brno 2013

STORCHOVÁ 2009 — Barbara STORCHOVÁ: Pohádka a svět (disertační práce na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy). Praha 2009

ŠILHAVÍKOVÁ 2010 — Lenka ŠILHAVÍKOVÁ: Porovnání a zhodnocení edic *Národních báchorek a pověstí* Boženy Němcové (diplomová práce na Filosofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně). Brno 2010

Internetové zdroje

STEHLÍKOVÁ 2021 — Blanka STEHLÍKOVÁ: Mirko Hanák. Jeden ze světových velikánů české ilustrace. In: *Čítárny*, <https://www.citarny.cz/knihy-lide/o-knihach-a-lidech/ilustratori-knihy/mirko-hanak-svetovy-ilustrator>, vyhledáno 26. 4. 2022

Seznam vyobrazení

Obrázek 1: Artuš Scheiner, ilustrace k pohádce O třech zakletých psech, 1913

Reprodukce z: <http://www.daildeli.cz/scheiner20d3.html>

Obrázek 2: Artuš Scheiner, ilustrace k pohádce O kohoutkovi a slepičce, 1915

Reprodukce z: NĚMCOVÁ Božena: Maličkým. Praha 1958

Obrázek 3: Artuš Scheiner, ilustrace k pohádce O Smolíčkovi, 1915

Reprodukce z: NĚMCOVÁ Božena: Maličkým. Praha 1958

Obrázek 4: Josef Lada, ilustrace k pohádce Sedmero krkavců, 1926

Reprodukce z: NOVOTNÝ J. A: Ladova ilustrace. Praha 1957

Obrázek 5: Josef Lada, Ptačí koncert, 1917

Reprodukce z: NOVOTNÝ J. A: Ladova ilustrace. Praha 1957

Obrázek 6: Josef Lada, ilustrace k pohádce Lesní ženka, 1926

Reprodukce z: NOVOTNÝ J. A: Ladova ilustrace. Praha 1957

Obrázek 7: Josef Lada, ilustrace k pohádce O jednom starém psu a vlku, 1926

Reprodukce z: NĚMCOVÁ Božena: Národní pohádky. Praha 1957

Obrázek 8: František Doubrava, ilustrace k pohádce Ptačí hlava a srdce, 1928

Reprodukce z: NĚMCOVÁ Božena: Zlatá kniha pohádek. Praha 1931

Obrázek 9: Artuš Scheiner, ilustrace k pohádce Ptačí hlava a srdce, 1913

<http://www.daildeli.cz/scheiner20d3.html>

Obrázek 10: Milada Marešová, ilustrace k pohádce Sedmero krkavců, 1957

Reprodukce z: NĚMCOVÁ Božena: Báčorky. Praha 1957

Obrázek 11: Artuš Scheiner, ilustrace u k pohádce O chytré princezně, 1913

Reprodukce z: <http://www.daildeli.cz/scheiner20d3.html>

Obrázek 12: František Doubrava, ilustrace k pohádce O chytré princezně, 1928

Reprodukce z: NĚMCOVÁ Božena: Zlatá kniha pohádek. Praha 1931

Obrázek 13: Josef Lada, ilustrace k pohádce O chytré princezně, 1926

Reprodukce z: NĚMCOVÁ Božena: Národní pohádky. Praha 1957

Obrázek 14: Milada Marešová, ilustrace k pohádce O chytré princezně, 1957

Reprodukce z: NĚMCOVÁ Božena: Báčorky a pověsti. Praha 1957

Obrázek 15: Artuš Scheiner, ilustrace k pohádce O chytré princezně, 1913

Reprodukce z: <http://www.daildeli.cz/scheiner20d3.html>

Obrázek 16: Milada Marešová, ilustrace k pohádce O chytré princezně, 1957
Reprodukce z: NĚMCOVÁ Božena: Báchorky a pověsti. Praha 1957

Obrázek 17: František Doubrava, ilustrace k pohádce O chytré princezně, 1928
Reprodukce z: NĚMCOVÁ Božena: Zlatá kniha pohádek. Praha 1931

Obrázek 18: Artuš Scheiner, ilustrace k pohádce Princ Bajaja, 1913
Reprodukce z: <http://www.daildeli.cz/scheiner20d3.html>

Obrázek 19: František Doubrava, ilustrace k pohádce Princ Bajaja, 1928
Reprodukce z: NĚMCOVÁ Božena: Zlatá kniha pohádek. Praha 1931

Obrázek 20: Josef Lada, ilustrace k pohádce Princ Bajaja, 1926
Reprodukce z: NĚMCOVÁ Božena: Národní pohádky. Praha 1957

Obrázek 21: Milada Marešová, ilustrace k pohádce Princ Bajaja, 1957
Reprodukce z: NĚMCOVÁ Božena: Báchorky a pověsti. Praha 1957

Obrázek 22: Artuš Scheiner, ilustrace k pohádce Princ Bajaja, 1913
Reprodukce z: <http://www.daildeli.cz/scheiner20d3.html>

Obrázek 23: František Doubrava, ilustrace k pohádce Princ Bajaja, 1928
Reprodukce z: NĚMCOVÁ Božena: Zlatá kniha pohádek. Praha 1931

Obrázek 24: Milada Marešová, ilustrace k pohádce Princ Bajaja, 1957
Reprodukce z: NĚMCOVÁ Božena: Báchorky a pověsti. Praha 1957

Obrázek 25: Mikoláš Aleš, ilustrace k pohádce Zvířátka a petrovští, 1904
Reprodukce z: ŘÍHA Václav: Alšovy pohádky. Praha 1904

Obrázek 26: Zdenka Braunerová, titulní strana Pohádky Máje, 1930
Reprodukce z: BOHATCOVÁ Mirjam: Česká kniha v proměnách staletí. Praha 1990

Obrázek 27: Vojtěch Preissig, Broučci, 1901
Reprodukce z: BOHATCOVÁ Mirjam: Česká kniha v proměnách staletí. Praha 1990

Obrázek 28: Hanuš Schwaiger, ilustrace k pohádce Zrádný prsten, 1886
Reprodukce z: WIESNER Alois: Wiesnerovo pohádkové album I. Praha 1886

Obrázek 29: Josef Lada, obálka Knihy pohádek, 1924
Reprodukce z: NOVOTNÝ J. A: Ladova ilustrace. Praha 1957

Obrázek 30: Mirko Hanák, ilustrace k pohádce Šternberk, 1925
Reprodukce z: NĚMCOVÁ Božena: Pohádky Boženy Němcové. Praha 1952

Obrázek 31: Jiří Trnka, Zasadil dědek řepu, 1947
Reprodukce z: <https://www.antikavion.cz/kniha/zasadil-dedek-repu-podle-stejnojmenného-kresleného-filmu-frantisek-hrubin-1947-24327>

Obrázek 32: Artuš Scheiner, O Růžence a Bobešovi, 1902
Reprodukce z: ŘÍHA Václav: Knížka o Růžence a Bobešovi. Praha 1902

Obrázek 33: Josef Lada, O Honzíčkovi a zlatovlasé Isole, 1906
Reprodukce z: TETIVA Vlastimil: Josef Lada: pohádkový svět. Praha 1997

Obrázek 34: Josef Lada, kostímní návrhy k divadelní hře Strakonický dudák, 1930
Reprodukce z: <http://www.artnet.com/artists/josef-lada/strakonick%C3%BD-dud%C3%A1k-5-works-Fkxn5aMQfJjhk8gqr8ASCg2>

Obrázek 35: Mikoláš Aleš, plakát, 1900
Reprodukce z: TETIVA Vlastimil: Josef Lada: pohádkový svět. Praha 1997

Obrázek 36: Josef Lada, ilustrace k pohádce Dlouhý, Široký a Bystrozraký, 1956
Reprodukce z: ERBEN K. J: Pohádky. Praha 1956

Obrázek 37: František Doubrava, ilustrace k pohádce Tři citrony, 1930
Reprodukce z: NĚMCOVÁ Božena: Z pokladu pohádek Boženy Němcové. Olomouc 1930

Obrázek 38: Milada Marešová, Domací biograf – Logr, 1920–1921
Reprodukce z: <http://slovoasmysl.ff.cuni.cz/node/423>

Obrázek 39: Milada Marešová, Princezna z kapradí, 1943
Reprodukce z: HOLEŠOVSKÝ František: Glosy k vývoji české ilustrace pro děti. Praha 1982

Obrázek 40: Artuš Scheiner, ilustrace k pohádce Neohrožený Mikeš, 1913
Reprodukce z: <http://www.daildeli.cz/scheiner20d3.html>

Obrázek 41: Artuš Scheiner, ilustrace k pohádce Neohrožený Mikeš, 1913
Reprodukce z: <http://www.daildeli.cz/scheiner20d3.html>

Obrázek 42: Artuš Scheiner, ilustrace k pohádce Princezna se zlatou hvězdou na čele, 1913
Reprodukce z: <http://www.daildeli.cz/scheiner20d3.html>

Obrázek 43: Artuš Scheiner, ilustrace k pohádce Princezna se zlatou hvězdou na čele, 1913
Reprodukce z: <http://www.daildeli.cz/scheiner20d3.html>

Obrázek 44: Artuš Scheiner, desky Pohádek Boženy Němcové, vydání z roku 1924
Reprodukce z: <http://www.daildeli.cz/scheiner20d3.html>

Obrázek 45: Artuš Scheiner, desky pátého vydání pohádek Boženy Němcové, 1929
Reprodukce z: <https://www.antikavion.cz/kniha/pohadky-bozeny-nemcove-bozena-nemcova-205415>

Obrázek 46: Josef Lada, ilustrace k pohádce Perníková chaloupka, 1926
Reprodukce z: NĚMCOVÁ Božena: Národní pohádky. Praha 1957

Obrázek 47: Josef Lada, ilustrace k pohádce Perníková chaloupka, 1926
Reprodukce z: NĚMCOVÁ Božena: Národní pohádky. Praha 1957

Obrázek 48: Josef Lada, ilustrace k pohádce Divotvorný meč, 1926
Reprodukce z: NĚMCOVÁ Božena: Národní pohádky. Praha 1957

Obrázek 49: Josef Lada, ilustrace k pohádce Divotvorný meč, 1926
Reprodukce z: NĚMCOVÁ Božena: Národní pohádky. Praha 1957

Obrázek 50: František Doubrava, ilustrace k pohádce O Slunečníku, Měsíčníku a Větrníku, 1928
Reprodukce z: NĚMCOVÁ Božena: Zlatá kniha pohádek. Praha 1931

Obrázek 51: František Doubrava, ilustrace k pohádce O Nesytovi, 1928
Reprodukce z: NĚMCOVÁ Božena: Zlatá kniha pohádek. Praha 1931

Obrázek 52: František Doubrava, ilustrace k pohádce O Slunečníku, Měsíčníku a Větrníku, 1928
Reprodukce z: NĚMCOVÁ Božena: Zlatá kniha pohádek. Praha 1931

Obrázek 53: František Doubrava, ilustrace k pohádce O Nesytovi, 1928
Reprodukce z: NĚMCOVÁ Božena: Zlatá kniha pohádek. Praha 1931

Obrázek 54: Milada Marešová, ilustrace k pohádce O Slunečníku, Měsíčníku a Větrníku, 1957
Reprodukce z: NĚMCOVÁ Božena: Báchorky. Praha 1957

Obrázek 55: Milada Marešová, ilustrace k pohádce O Slunečníku, Měsíčníku a Větrníku, 1957
Reprodukce z: NĚMCOVÁ Božena: Báchorky a pověsti. Praha 1957

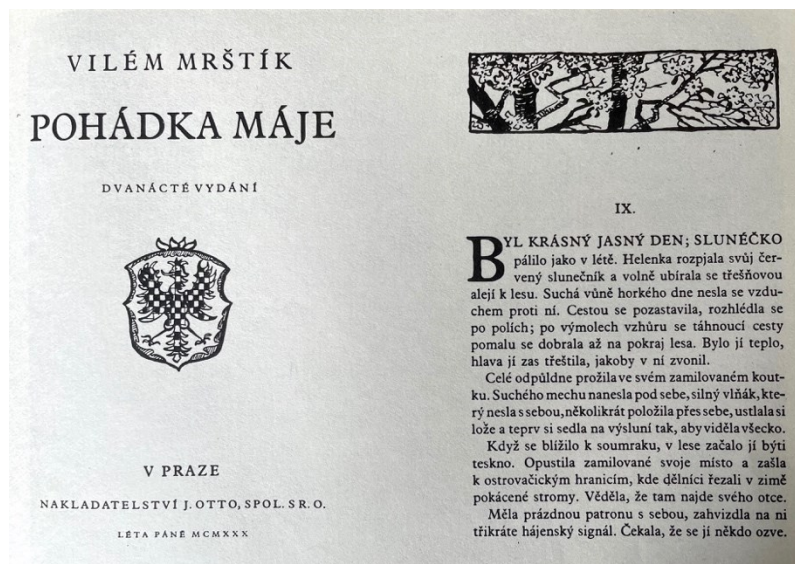
Obrázek 56: Milada Marešová, ilustrace k pohádce Čertův švagr, 1957
Reprodukce z: NĚMCOVÁ Božena: Báchorky. Praha 1957

Obrázek 57: Milada Marešová, ilustrace k pohádce Čertův švagr, 1957
Reprodukce z: NĚMCOVÁ Božena: Báchorky a pověsti. Praha 1957

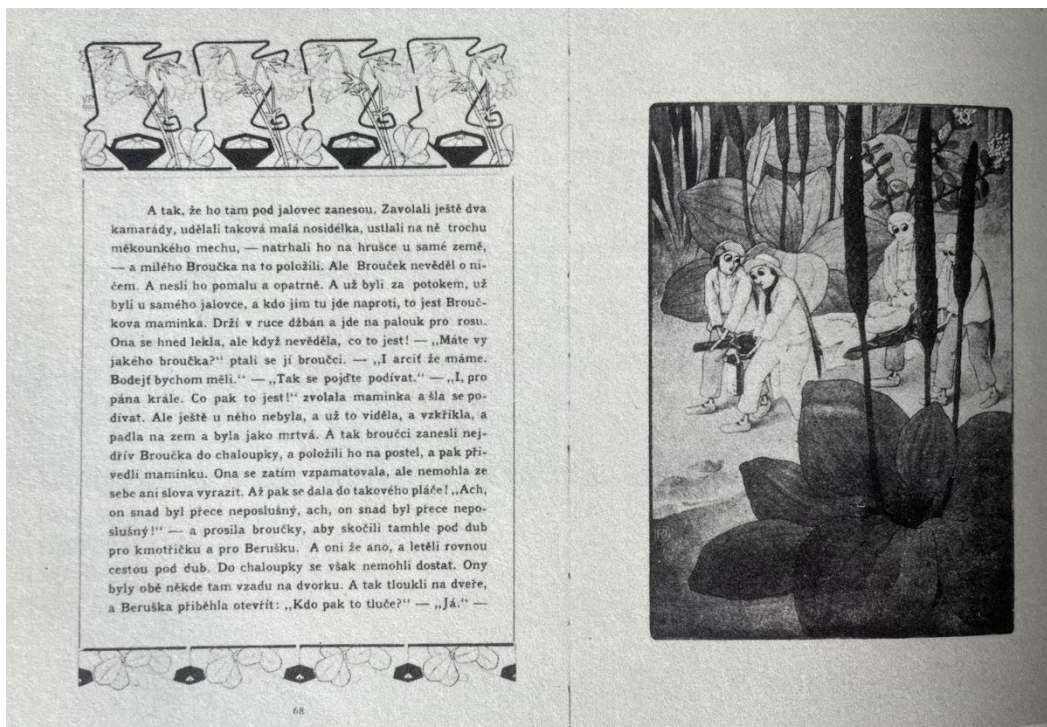
Obrazová příloha

Obrázek 25: Mikoláš Aleš, ilustrace k pohádce *Zvířátka a petrovští*, 1904

Obrázek 26: Zdenka Braunerová, titulní strana *Pohádky Máje*, 1930

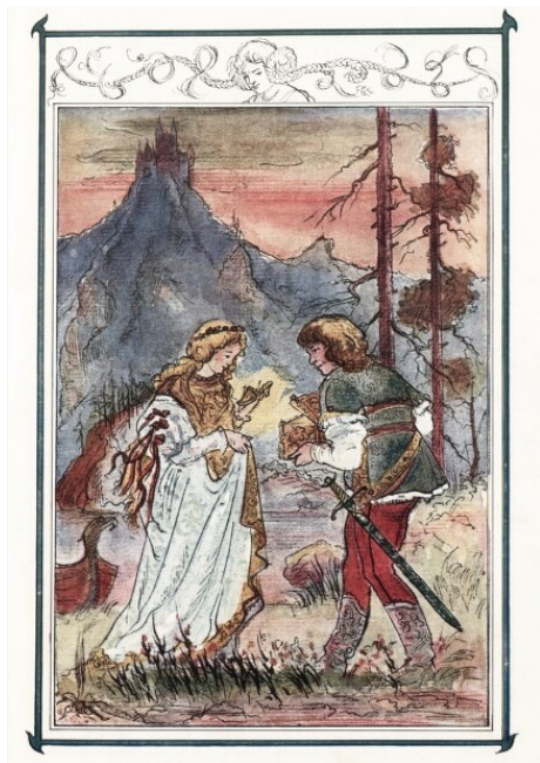
Obrázek 27: Vojtěch Preissig, *Broučci*, 1901

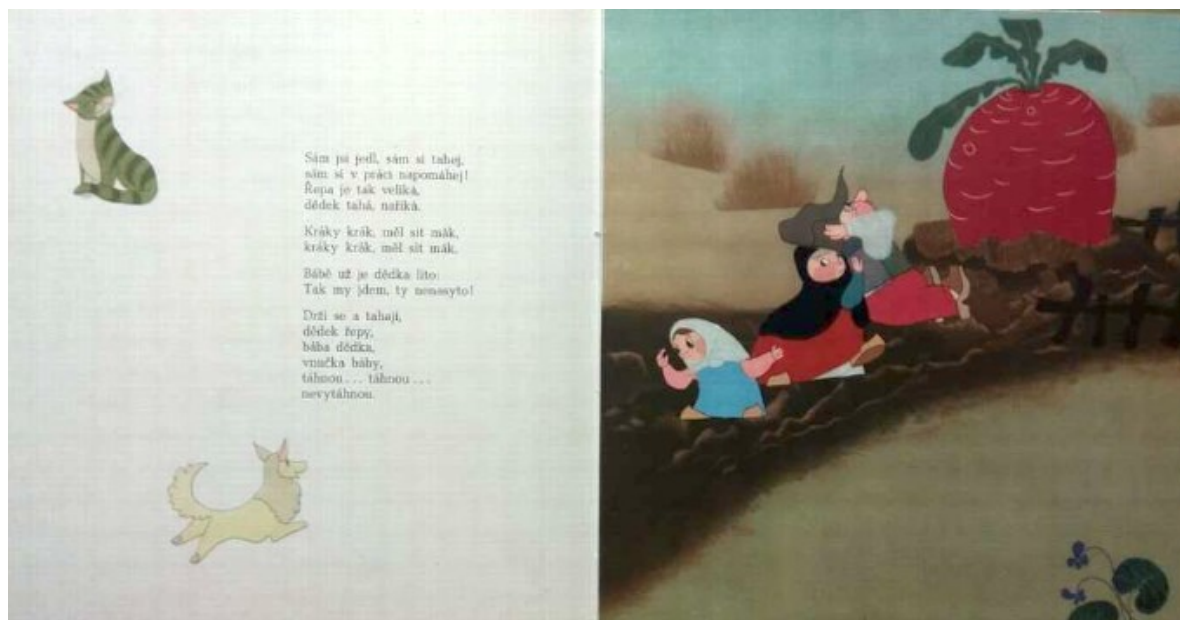
Obrázek 28: Hanuš Schwaiger, ilustrace k pohádce *Zrádný prsten*, 1886

Obrázek 31: Josef Lada, obálka *Knihy pohádek*, 1924

Obrázek 30: Mirko Hanák, ilustrace k pohádce *Šternberk*, 1925

Obrázek 29: Jiří Trnka, *Zasadil dědek řepu*, 1947

princeznu dostat a se králem stát. Jak tak sedí, smutný přemýšlí, vzpomněl si na svoji lampičku. Vytáhl ji z truhličky, zakřesal, rozsvítil, a už stál před ním černý mouřenín, ptal se:

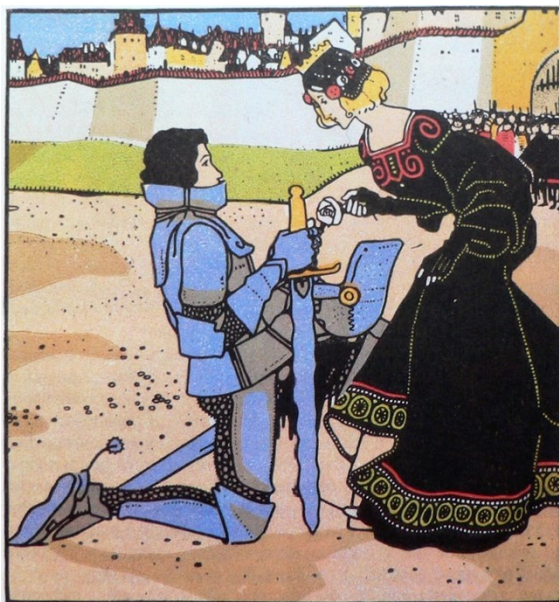
„Pane, co poroučíš?“

A milý Bobeš poručil si krásné šaty a koně, co se pro prince sluší, a tolik

těch jablek a hrušek vzácných, co jich dvanáct koní může unést. A mouřenín všeho donesl dost, šaty jen se svítily zlatem a drahým kamením, a před domem už čekali koně s vzácným nákladem, třeba jen ke králi jet, říkat o princeznu. Když dojel ke královi, všechny stráže jej vítaly, hlasitě troubily, myslely ne jinak, princ jakýsi přijel z daleké země. A sám král, sotva uviděl to bohatství, vládně jej přijmul, ale dceru svoji, princeznu, mu dát nechtěl, že on je jen jakési chudobné vdovy syn a ne princ ze vzácného rodu. Ale tak na smích povídá, jestli mu přes noc postaví na zahradě palác, pěknější než má král sám, že by mu

35

Obrázek 32: Artuš Scheiner, *O Růžence a Bobešovi*, 1902

Obrázek 33: Josef Lada, *O Honzíčkovi a zlatovlasé Isole*, 1906

Obrázek 34: Josef Lada, kostímní návrhy k divadelní hře *Strakonický dudák*, 1930

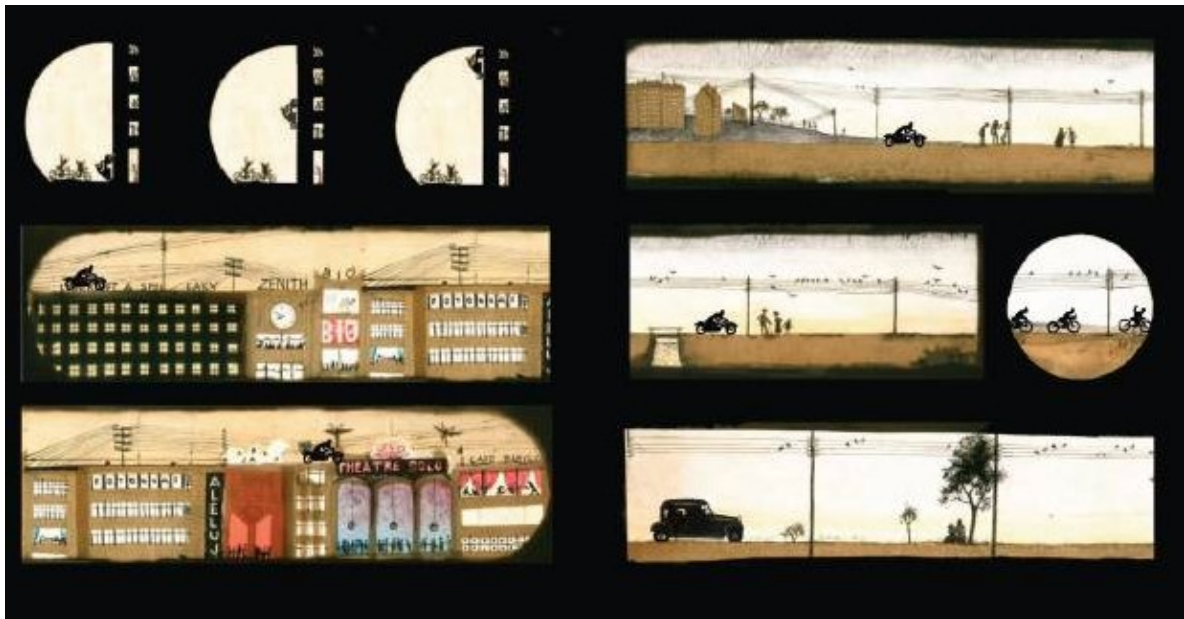
Obrázek 35: Mikoláš Aleš, plakát, 1900

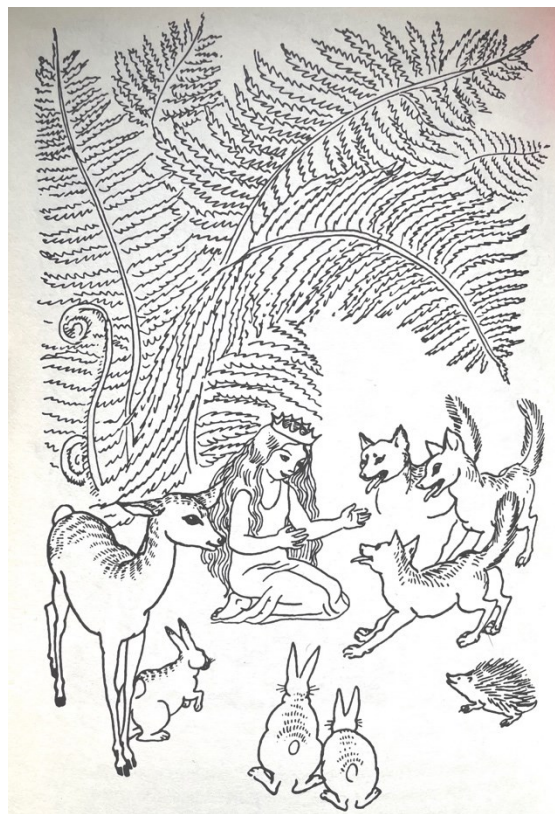
Obrázek 36: Josef Lada, ilustrace k pohádce *Dlouhý, Široký a Bystrozraký*, 1956

Obrázek 37: František Doubrava, ilustrace k pohádce *Tři citrony*, 1930

Obrázek 38: Milada Marešová, *Domáci biograf - Logr, 1920-1921*

Obrázek 39: Milada Marešová, *Princezna z kapradí, 1943*

Obrázek 43: Artuš Scheiner, ilustrace k pohádce *Neohrožený Mikeš*, 1913

Obrázek 42: Artuš Scheiner, ilustrace k pohádce *Neohrožený Mikeš*, 1913

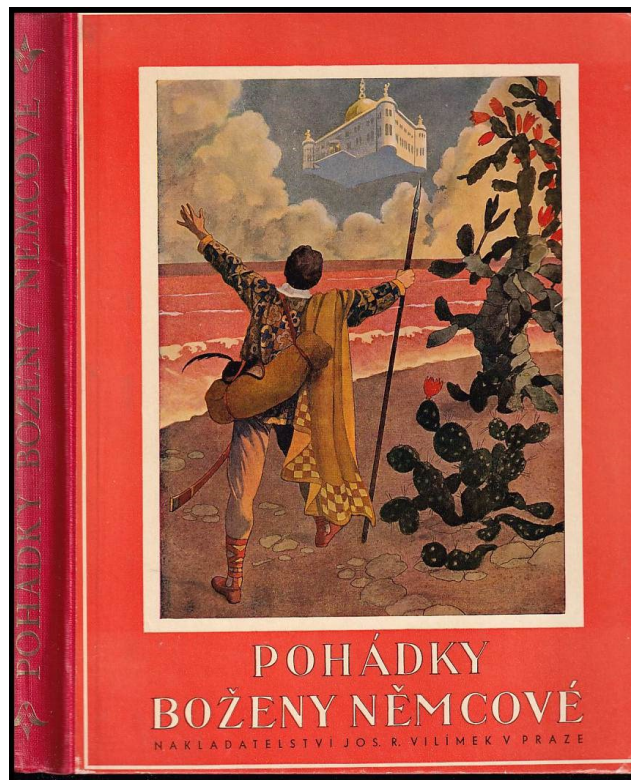
Obrázek 41: Artuš Scheiner, ilustrace k pohádce *Princezna se zlatou hvězdou na čele*, 1913

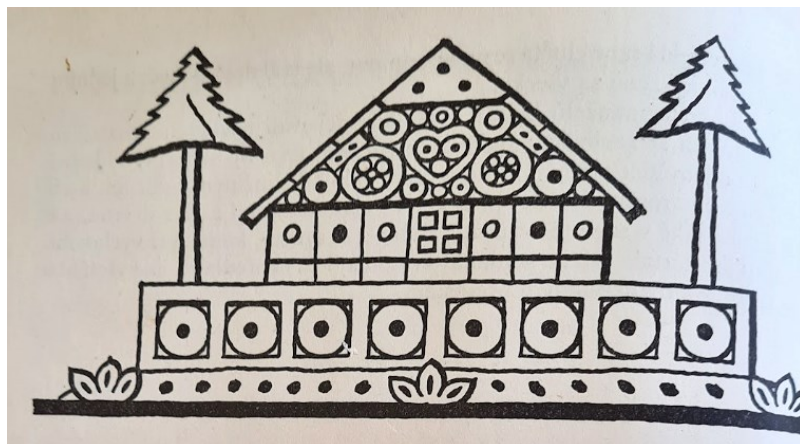
Obrázek 40: Artuš Scheiner, ilustrace k pohádce *Princezna se zlatou hvězdou na čele*, 1913

Obrázek 44: Artuš Scheiner, desky Pohádek Boženy Němcové, vydání z roku 1924

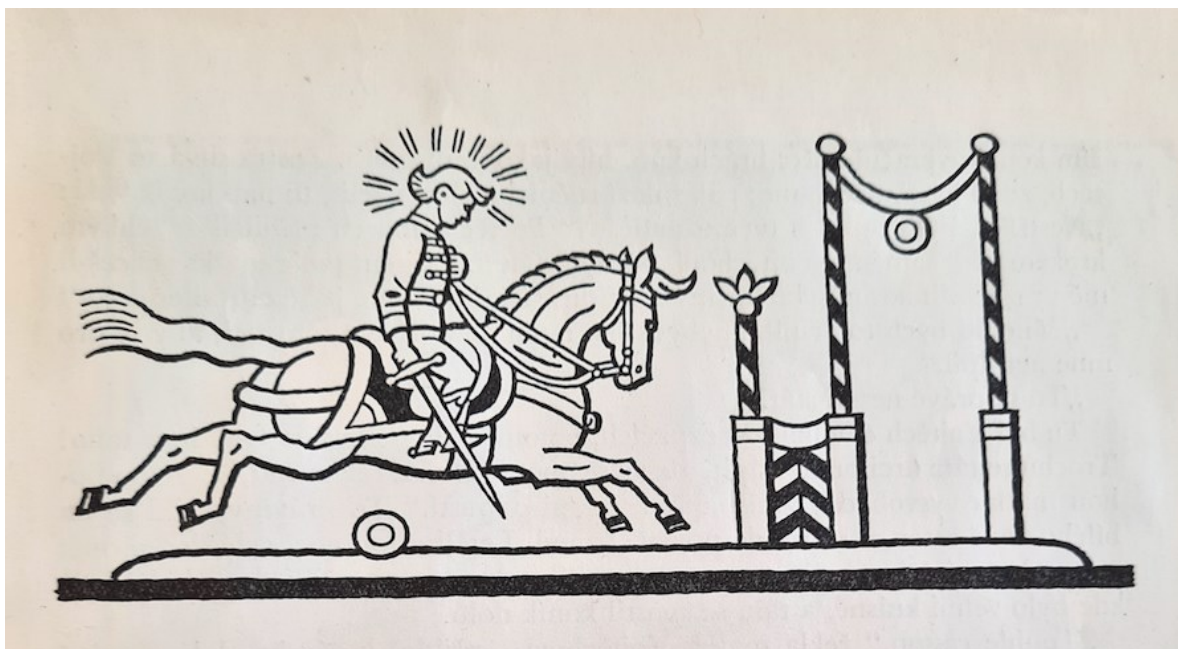
Obrázek 45: Artuš Scheiner, desky pátého vydání pohádek Boženy Němcové, 1929

Obrázek 47: Josef Lada, ilustrace k pohádce *Perníková chaloupka*, 1926

Obrázek 46: Josef Lada, ilustrace k pohádce *Perníková chaloupka*, 1926

Obrázek 48: Josef Lada, ilustrace k pohádce *Divotvorný meč*, 1926

Obrázek 49: Josef Lada, ilustrace k pohádce *Divotvorný meč*, 1926

Obrázek 53: František Doubrava, ilustrace k pohádce *O Slunečniku, Měsíčníku a Větrníku*, 1928

Obrázek 52: František Doubrava, ilustrace k pohádce *O Nesytovi*, 1928

Obrázek 51: František Doubrava, ilustrace k pohádce *O Slunečniku, Měsíčníku a Větrníku*, 1928

Obrázek 50: František Doubrava, ilustrace k pohádce *O Nesytovi*, 1928

Obrázek 54: Milada Marešová, ilustrace k pohádce *O Slunečníku, Měsíčníku a Větrníku*, 1957

Obrázek 55: Milada Marešová, ilustrace k pohádce *O Slunečníku, Měsíčníku a Větrníku*, 1957

Obrázek 57: Milada Marešová, ilustrace k pohádce *Čertův švagr*, 1957

Obrázek 56: Milada Marešová, ilustrace k pohádce *Čertův švagr*, 1957

Soupis ilustrovaných vydání pohádek Boženy Němcové

Název knihy	Rok vydání	Ilustrátor	Vydavatel	Vydání
Vybrané české pohádky Boženy Němcové	[mezi 1880-1937]	František Slabý, Karel Štapfer	Praha: I. L. Kober	Neznámé
Národní báchorky a pověsti I.	1886	<i>Ilustrátor neuveden</i>	Praha: I. L. Kober	5. ilustrované
Národní báchorky a pověsti II.	1887	<i>Ilustrátor neuveden</i>	Praha: I. L. Kober	5. ilustrované
Pohádka o perníkové chaloupce	[1886]	<i>Ilustrátor neuveden</i>	Zemský úřední spolek včelařský pro království České	Neznámé
Vybrané pohádky národní	[1889]	Viktor Oliva	Praha: František Topič	1.
Vybrané české pohádky Boženy Němcové	[1891]	František Slabý, Karel Štapfer	Praha: I. L. Kober	Neznámé
Národní báchorky a pověsti Boženy Němcové	1892	František Slabý, Karel Štapfer	Praha: I. L. Kober	Neznámé
Perly českých báchorek od Boženy Němcové	1893	František Slabý, Karel Štapfer	Praha: I. L. Kober	Neznámé
Národní pohádky I.	1893	Vojtěch Preissig, Ladislav Trakal, Pavel Korber	Praha: František Horálek	Neznámé
Národní báchorky a pověsti Boženy Němcové	1893	František Slabý, Karel Štapfer	Praha: I. L. Kober	Neznámé
Tři pohádky	1895	<i>Ilustrátor neuveden</i>	Praha: František Bačkovský	Neznámé
Vínek báchorek Boženy Němcové	1895	<i>Ilustrátor neuveden</i>	Praha: I. L. Kober	Neznámé
Vybrané české pohádky Boženy Němcové	1895–1915	František Slabý, Karel Štapfer	Praha: I. L. Kober	Neznámé
Boženy Němcové národní báchorky a pověsti. Díl I.	1898	Kamil Vladislav Muttich, František Slabý, Karel Štapfer	Praha: I. L. Kober	Neznámé
Boženy Němcové národní báchorky a pověsti. Díl II.	1898	Kamil Vladislav Muttich, František Slabý, Karel Štapfer	Praha: I. L. Kober	Neznámé
Boženy Němcové národní báchorky a pověsti. Díl III.	1898	Kamil Vladislav Muttich, František Slabý, Karel Štapfer	Praha: I. L. Kober	Neznámé
Boženy Němcové národní báchorky a pověsti. Díl IV.	1899	Kamil Vladislav Muttich, František Slabý, Karel Štapfer	Praha: I. L. Kober	Neznámé
Čertův švagr: kmotr Matěj	1899	<i>Ilustrátor neuveden</i>	Praha: I. L. Kober	Neznámé
Mariánské dítko; O Palečkovi; Podvedený lišák	1899	<i>Ilustrátor neuveden</i>	Praha: I. L. Kober	Neznámé
O chytré princezně, Čert a Káča, Pohádka o kohoutkovi a slepičce	1899	<i>Ilustrátor neuveden</i>	Praha: I. L. Kober	Neznámé
O Pánu Bohu; Pohádka o perníkové chaloupce	1899	<i>Ilustrátor neuveden</i>	Praha: I. L. Kober	Neznámé
O Popelce	1899	<i>Ilustrátor neuveden</i>	Praha: I. L. Kober	Neznámé

O slunečnickovi, měsíčníkovi a větrníkovi; Jak se učil Honzík latinsky	1899	<i>Ilustrátor neuveden</i>	Praha: I. L. Kober	<i>Neznámé</i>
O Smolíčkovi; Zlá matka	1899	<i>Ilustrátor neuveden</i>	Praha: I. L. Kober	<i>Neznámé</i>
Valibuk	1899	<i>Ilustrátor neuveden</i>	Praha: I. L. Kober	<i>Neznámé</i>
Malým čtenářům od Boženy Němcové	Nedatováno	Václav Čutta	Praha: Alois Hynek	1.
Vybrané pohádky a báchorky Boženy Němcové	[1900?]	František Bíza	Praha: Alois Hynek	1.
Národní báchorky a pověsti I.	[1900?]	Kamil Vladislav Muttich, František Slabý, Karel Štapfer	Praha: I. L. Kober	4.
Národní báchorky a pověsti II.	[1901?]	Kamil Vladislav Muttich, František Slabý, Karel Štapfer	Praha: I. L. Kober	4.
Národní báchorky a pověsti III.	[1901?]	Kamil Vladislav Muttich, František Slabý, Karel Štapfer	Praha: I. L. Kober	4.
Národní báchorky a pověsti IV.	[1901?]	Kamil Vladislav Muttich, František Slabý, Karel Štapfer	Praha: I. L. Kober	4.
Vybrané pohádky Boženy Němcové	1901	<i>Ilustrátor neuveden</i>	Telč: E. Šolc	1.
Vybrané báchorky národní	[1901]	Viktor Oliva	Praha: František Topič	2.
Boženy Němcové národní báchorky a pověsti I.	1902	Kamil Vladislav Muttich, František Slabý, Karel Štapfer	Praha: I. L. Kober	<i>Neznámé</i>
Boženy Němcové národní báchorky a pověsti II.	1902	Kamil Vladislav Muttich, František Slabý, Karel Štapfer	Praha: I. L. Kober	<i>Neznámé</i>
Boženy Němcové národní báchorky a pověsti III.	1902	Kamil Vladislav Muttich, František Slabý, Karel Štapfer	Praha: I. L. Kober	<i>Neznámé</i>
Boženy Němcové národní báchorky a pověsti IV.	1902	Kamil Vladislav Muttich, František Slabý, Karel Štapfer	Praha: I. L. Kober	<i>Neznámé</i>
Deset Pohádek o Svatém Petrovi	1902	Karel Ludvík Klusáček	Praha: Česká grafická unie	<i>Neznámé</i>
Národní báchorky a pověsti I.	[1903?]	Kamil Vladislav Muttich, František Slabý, Karel Štapfer	Praha: I. L. Kober	5.
Národní pohádky	[1903]	Vojtěch Preissig, Ladislav Trakal, Pavel Korber	Praha: Josef Springer	2.
Vybrané báchorky národní	[1903?]	Viktor Oliva	Praha: František Topič	3.
Vybrané pohádky a báchorky Boženy Němcové	[1903]	František Bíza	Praha: Alois Hynek	1.
Národní báchorky a pověsti II.	[1904?]	Kamil Vladislav Muttich, František Slabý, Karel Štapfer	Praha: I. L. Kober	5.

Národní báchorky a pověsti III.	[1904?]	Kamil Vladislav Muttich, František Slabý, Karel Štapfer	Praha: I. L. Kober	5.
Národní báchorky a pověsti IV.	[1904?]	Kamil Vladislav Muttich, František Slabý, Karel Štapfer	Praha: I. L. Kober	5.
Dvanáct pohádek	1905	<i>Ilustrátor neuveden</i>	Praha: František Bačkovský	1.
Národní báchorky a pověsti I.	1905	Kamil Vladislav Muttich, František Slabý, Karel Štapfer	Praha: I. L. Kober	6.
Vybrané báchorky národní	[1905?]	Viktor Oliva	Praha: František Topič	3.
Národní báchorky a pověsti	1906	Karel Adámek	Praha: B. Kočí	1.
Národní báchorky a pověsti II.	[1906?]	Kamil Vladislav Muttich, František Slabý, Karel Štapfer	Praha: I. L. Kober	6.
Národní báchorky a pověsti III.	[1906?]	Kamil Vladislav Muttich, František Slabý, Karel Štapfer	Praha: I. L. Kober	6.
Národní báchorky a pověsti IV.	[1906?]	Kamil Vladislav Muttich, František Slabý, Karel Štapfer	Praha: I. L. Kober	6.
Národní báchorky a pověsti I.	1907	Rudolf Adámek	Praha: B. Kočí	1.
Národní báchorky a pověsti II.	1907	Rudolf Adámek	Praha: B. Kočí	1.
Deset pohádek o Svatém Petrovi	1911	Karel Ludvík Klusáček	Praha: Česká grafická unie	2.
Národní báchorky a pověsti I.	1912	Kamil Vladislav Muttich, František Slabý, Karel Štapfer	Praha: I. L. Kober	7.
Národní báchorky a pověsti II.	1913	Kamil Vladislav Muttich, František Slabý, Karel Štapfer	Praha: I. L. Kober	7.
Národní báchorky a pověsti III.	1913	Kamil Vladislav Muttich, František Slabý, Karel Štapfer	Praha: I. L. Kober	7.
Národní báchorky a pověsti IV.	1913	Kamil Vladislav Muttich, František Slabý, Karel Štapfer	Praha: I. L. Kober	7.
Národní pohádky české	[1913?]	<i>Ilustrátor neuveden</i>	Telč: E. Šolc	<i>Neznámé</i>
Pohádky Boženy Němcové	[1913?]	Artuš Scheiner	Praha: Josef R. Vilímek	<i>Neznámé</i>
Sedmero Krkavců a jiné pohádky národní	1913	Richard Lauda	Praha: František Topič	<i>Neznámé</i>
Národní báchorky a pověsti I.	[1914?]	Kamil Vladislav Muttich, František Slabý, Karel Štapfer	Praha: I. L. Kober	8.
Božena Němcová maličkým	1915	Artuš Scheiner	Praha: B. Kočí	1.
Národní báchorky a pověsti II.	[1915?]	Kamil Vladislav Muttich, František Slabý, Karel Štapfer	Praha: I. L. Kober	8.

Národní báchorky a pověsti III.	[1915?]	Kamil Vladislav Muttich, František Slabý, Karel Štapfer	Praha: I. L. Kober	8.
Národní báchorky a pověsti IV.	[1915?]	Kamil Vladislav Muttich, František Slabý, Karel Štapfer	Praha: I. L. Kober	8.
Národní pohádky české I.	[1915]	<i>Ilustrátor neuveden</i>	Praha: E. Šolc	<i>Neznámé</i>
Národní pohádky české II.	[1915]	<i>Ilustrátor neuveden</i>	Praha: E. Šolc	<i>Neznámé</i>
Sedmero krkavců. Pohádka o perníkové chaloupce	1915	<i>Ilustrátor neuveden</i>	Pacov: Plaček	<i>Neznámé</i>
Božena Němcová maličkým	[1916]	Artuš Scheiner	Praha: B. Kočí	2.
Božena Němcová maličkým	1917	Artuš Scheiner	Praha: B. Kočí	3.
Čert a Káča	1917	<i>Ilustrátor neuveden</i>	Praha: Máj	<i>Neznámé</i>
Deset Pohádek o Svatém Petrovi	1917	Karel Ludvík Klusáček	Praha: Česká grafická unie	3.
Deset Pohádek o Svatém Petrovi	1917	Karel Ludvík Klusáček	Praha: Česká grafická unie	[2.]
Národní báchorky a pověsti české a sloveské	[1917?]	<i>Ilustrátor neuveden</i>	Praha: E. Šolc	<i>Neznámé</i>
O bílém hadu	[1917]	<i>Ilustrátor neuveden</i>	[Praha: Máj]	<i>Neznámé</i>
O hloupém Honzovi	[1917]	<i>Ilustrátor neuveden</i>	[Praha: Máj]	<i>Neznámé</i>
O kocouru, kohoutu a kose	[1917]	<i>Ilustrátor neuveden</i>	[Praha: Máj]	<i>Neznámé</i>
O perníkové chaloupce	[1917]	<i>Ilustrátor neuveden</i>	[Praha: Máj]	<i>Neznámé</i>
Pohádka o kohoutkovi a slepičce	[1917]	<i>Ilustrátor neuveden</i>	[Praha: Máj]	<i>Neznámé</i>
Silný Ctibor	[1917]	<i>Ilustrátor neuveden</i>	[Praha: Máj]	<i>Neznámé</i>
Tři zlatá péra	[1917]	<i>Ilustrátor neuveden</i>	[Praha: Máj]	<i>Neznámé</i>
Vděčná zvířátka	[1917]	<i>Ilustrátor neuveden</i>	[Praha: Máj]	<i>Neznámé</i>
Tři pohádky	[před 1918]	Josef Říha	Nymburk: Miroslav Hrádek	<i>Neznámé</i>
Božena Němcová maličkým	1919	Artuš Scheiner	Praha: B. Kočí	Malé vydání [2.]
Československé pohádky Boženy Němcové I.	[1919]	Václav Čutta	Praha: Jindřich Bačkovský	1.
Pohádky Boženy Němcové	[1919]	František Karel Loukotka	Praha: František Jiroušek	1.
Pohádky Boženy Němcové	[1919?]	Artuš Scheiner	Praha: Josef R. Vilímek	2.
Božena Němcová maličkým	1920	Artuš Scheiner	Praha: B. Kočí	4.
Československé pohádky Boženy Němcové [II.]	1920	[Václav Čutta]	Praha: Jindřich Bačkovský	1.
Vybrané báchorky národní	1921	Viktor Oliva	Praha: František Topič	4.
Vybrané pohádky národní	1921	Viktor Oliva	Praha: František Topič	4.
Božena Němcová maličkým	1922	Artuš Scheiner	Praha: B. Kočí	Malé vydání
Pohádky Boženy Němcové	1922	Artuš Scheiner	Praha: Josef R. Vilímek	3.
Jak Jaromil ke štěstí přišel	1923	Ilustrováno dětmi	Brno: Ústřední spolek učitelů	<i>Neznámé</i>
Tři Pohádky	1923	Cyril Bouda	Praha: Erna Janská	<i>Neznámé</i>

Báje a pověsti národní	1924	Václav Čutťa	Praha: Milostav Nebeský	<i>Neznámé</i>
Československé pohádky Boženy Němcové I.	1924	Václav Čutťa	Praha: Jindřich Bačkovský	2.
Dvě pohádky	1924	Adolf Kašpar	Praha: Česká grafická unie	<i>Neznámé</i>
Pohádky Boženy Němcové	[1924]	Artuš Scheiner	Praha: Josef R. Vilímek	[2.]
Národní báchorky a pověsti I.	1925	Kamil Vladislav Muttich, František Slabý, Karel Štapfer	Praha: I. L. Kober	9.
Národní pohádky Boženy Němcové	1925	Josef Tomášek	Praha: B. Kočí	1.
Československé pohádky Boženy Němcové II.	1925	Václav Čutťa	V Praze: Jindřich Bačkovský	2.
Čtyři pohádky Boženy Němcové	1926	Josef Tomášek	Praha: B. Kočí	1.
Národní pohádky Boženy Němcové	1926	Josef Lada	Praha: Vesmír	1.
Národní báchorky a pověsti I.	[1926?]	Kamil Vladislav Muttich, František Slabý, Karel Štapfer	Praha: I. L. Kober	10.
Národní báchorky a pověsti II.	[1927]	Kamil Vladislav Muttich, František Slabý, Karel Štapfer	Praha: I. L. Kober	9.
Národní báchorky a pověsti III.	[1927]	Kamil Vladislav Muttich, František Slabý, Karel Štapfer	Praha: I. L. Kober	9.
Národní báchorky a pověsti IV.	[1927]	Kamil Vladislav Muttich, František Slabý, Karel Štapfer	Praha: I. L. Kober	9.
Pohádky I.	1927	Agathon Klemt	Praha: Jan Laichter	2.
Pohádky I.	1927	Prokop Laichter	Praha: Jan Laichter	<i>Neznámé</i>
Národní báchorky a pověsti II.	[1928?]	Kamil Vladislav Muttich, František Slabý, Karel Štapfer	Praha: I. L. Kober	10.
Národní báchorky a pověsti III.	[1928?]	Kamil Vladislav Muttich, František Slabý, Karel Štapfer	Praha: I. L. Kober	10.
Národní báchorky a pověsti IV.	[1928?]	Kamil Vladislav Muttich, František Slabý, Karel Štapfer	Praha: I. L. Kober	10.
Národní pohádky české	[1928]	Otakar Štáfl	Praha: Šolc a Šimáček	<i>Neznámé</i>
Pohádky I.	1928	František Doubrava	Olomouc: L. Promberger	<i>Neznámé</i>
Pohádky II.	1928	František Doubrava	Olomouc: L. Promberger	<i>Neznámé</i>
Pohádky III.	1928	František Doubrava	Olomouc: L. Promberger	<i>Neznámé</i>
Pohádky IV.	1928	František Doubrava	Olomouc: L. Promberger	<i>Neznámé</i>

Tři citrony	1928	Andělka Zemková	Praha: Ústřední nakladatelství a knihkupectví učitelstva československého	1.
Dobré Kmotřinky a jiné pohádky a pověsti	1929	Zdeněk Guth	Praha: Kvasnička a Hampl	Neznámé
Národní báchorky a pověsti od boženy Němcové	1929	František Kožíšek	Praha: Zora, společnost s.r.o.	Neznámé
O Marišce a jiné pohádky a pověsti	1929	Zdeněk Guth	Praha: Kvasnička a Hampl	Neznámé
O pánu Bohu	1929	František Vik	Praha: U Ladislava Kunciče	Neznámé
O zlatém kolovrátku a jiné pohádky a pověsti	1929	Zdeněk Guth	Praha: Kvasnička a Hampl	Neznámé
Princ Bajaja a jiné pohádky a pověsti	1929	Zdeněk Guth	Praha: Kvasnička a Hampl	Neznámé
Tři citrony	1929	Karel Švabinský	Hranice na Moravě: Josef Hladký	Neznámé
Z říše pohádek Boženy Němcové	1929	František Doubrava	Olomouc: L. Promberger	Neznámé
Pohádky Boženy Němcové	1929	Artuš Scheiner	Praha: Josef R. Vilímek	3.
Z říše pohádek Boženy Němcové	1930 (správně 1929)	František Doubrava	Olomouc: L. Promberger	Neznámé
Cesta k slunci a k měsíci a jiné pohádky a pověsti	1930	Zdeněk Guth	Praha: Kvasnička a Hampl	Neznámé
Dobré kmotřinky a jiné pohádky a pověsti	1930	Zdeněk Guth	Praha: Kvasnička a Hampl	Neznámé
O ptáku Ohniváku a mořské panně a jiné pohádky a pověsti	1930	Zdeněk Guth	Praha: Kvasnička a Hampl	Neznámé
O tom šuhaji, co se nebál a jiné pohádky a pověsti	1930	Zdeněk Guth	Praha: Kvasnička a Hampl	Neznámé
O zlatovlásce a jiné pohádky a pověsti	1930	Zdeněk Guth	Praha: Kvasnička a Hampl	Neznámé
Z pokladu pohádek Boženy Němcové	1930	František Doubrava	Olomouc: R. Promberger	Neznámé
Křišťálová studánka pohádek Boženy Němcové	1931 (správně 1930)	František Doubrava	Olomouc: R. Promberger	Neznámé
Kytička krásných pohádek Boženy Němcové	1931 (správně 1930)	František Doubrava	Olomouc: R. Promberger	Neznámé
Zlatá kniha pohádek Boženy Němcové	1931 (správně 1930)	František Doubrava	Olomouc: R. Promberger	Neznámé
Zlatá kniha pohádek Boženy Němcové	1931	František Doubrava	Olomouc: R. Promberger	Neznámé
Pohádky	1932	Josef Vodrážka	Praha: L. Mazáč	Neznámé

Pohádky	1932	Ludvík Alois Salač	Praha: Vojtěch Šeba	<i>Neznámé</i>
Zlatá kniha pohádek Boženy Němcové	1934 (správně 1933)	František Doubrava	Olomouc: R. Promberger	<i>Neznámé</i>
Pohádky I.	1934	František Doubrava	Olomouc: R. Promberger	<i>Neznámé</i>
Pohádky II.	1934	František Doubrava	Olomouc: R. Promberger	<i>Neznámé</i>
Pohádky Boženy Němcové	1934	František Smatek	Praha: Zmatlík a Palička	<i>Neznámé</i>
Deset pohádek Boženy Němcové	1936	Jiří Cafourek	Praha: Státní nakladatelství	<i>Neznámé</i>
Národní báchorky a pověsti I.	[1936?]	Kamil Vladislav Muttich, František Slabý, Karel Štapfer	Praha: I. L. Kober	<i>Neznámé</i>
Národní báchorky a pověsti II.	[1936]	Kamil Vladislav Muttich, František Slabý, Karel Štapfer	Praha: I. L. Kober	<i>Neznámé</i>
Národní báchorky a pověsti III.	[1936]	Kamil Vladislav Muttich, František Slabý, Karel Štapfer	Praha: I. L. Kober	<i>Neznámé</i>
Národní báchorky a pověsti IV.	[1936]	Kamil Vladislav Muttich, František Slabý, Karel Štapfer	Praha: I. L. Kober	<i>Neznámé</i>
Národní Pohádky	1936	L. Jánská, L. Hitschmannová	Praha: Karel Hloušek	<i>Neznámé</i>
O princezně se zlatou hvězdou na čele a jiné pohádky	1936	Josef Vodrážka	Praha: L. Mazáč	<i>Neznámé</i>
Princ Bajaja a jiné pohádky	1936	Josef Vodrážka	Praha: L. Mazáč	<i>Neznámé</i>
Sedmero krkavců a jiné pohádky	1936	Josef Vodrážka	Praha: L. Mazáč	<i>Neznámé</i>
Národní pohádky	1937	L. Jánská, L. Hitschmannová	Praha: Karel Hloušek	<i>Neznámé</i>
Pohádkový poklad Boženy Němcové	[1937]	Rudolf Adámek	Praha: Zápotočný	<i>Neznámé</i>
Pohádky	1937	Jindřich Říha	Brno: Poupata	<i>Neznámé</i>
Pohádky Boženy Němcové	1937	František Smatek	Praha: Zmatlík a Palička	2.
Pohádky Boženy Němcové	1938	František Smatek	Praha: Zmatlík a Palička	2.
Národní pohádky	1939 (správně 1938)	Mirko Čermák	Praha: Karel Hloušek	<i>Neznámé</i>
Deset pohádek Boženy Němcové	1939	Jiří Cafourek	Praha: Státní nakladatelství	2.
Jak Jaromil ke štěstí přišel a jiné pohádky	1939	Josef Vodrážka	Praha: L. Mazáč	<i>Neznámé</i>
Národní pohádky	1939	František Sklář	Praha: Rebcovo nakladatelství	<i>Neznámé</i>
O třech zakletých psech a jiné pohádky	1939	Josef Vodrážka	Praha: L. Mazáč	<i>Neznámé</i>
Princ Bajaja a jiné pohádky	1939	Josef Vodrážka	Praha: L. Mazáč	<i>Neznámé</i>

Národní Pohádky	1940 (správně 1939)	Mirko Čermák	Praha: Karel Hloušek	<i>Neznámé</i>
Druhá zlatá kniha pohádek Boženy Němcové	1940	František Doubrava	Olomouc: R. Promberger	<i>Neznámé</i>
Jak Jaromil ke štěstí přišel a jiné pohádky	1940	Josef Vodrážka	Praha: L. Mazáč	2.
Kouzlo národních pohádek	[1940]	Otakar Štáfl	Praha: Šolc a Šimáček	<i>Neznámé</i>
Křišťálová studánka pohádek Boženy Němcové	1940	František Doubrava	Olomouc: R. Promberger	<i>Neznámé</i>
Kytička krásných pohádek Boženy Němcové	1940	František Doubrava	Olomouc: R. Promberger	<i>Neznámé</i>
Mahulena, krásná panna a jiné pověsti	[1940]	Pavel Černý	Praha: Josef Hokr	<i>Neznámé</i>
Národní Pohádky	1940	Josef Vodrážka	Praha: L. Mazáč	<i>Neznámé</i>
O třech zakletých psech a jiné pohádky	1940	Josef Vodrážka	Praha: L. Mazáč	<i>Neznámé</i>
Pohádka o chudých sirotcích a o anděli	1940	Karel Štech	České Budějovice: soukromý tisk	<i>Neznámé</i>
Pohádky	1940	Zdeněk Burian	Praha: Václav Pavlík	<i>Neznámé</i>
Pohádky	1940	<i>Ilustrátor neuveden</i>	Praha: TND Blahoslav	<i>Neznámé</i>
Pohádky Boženy Němcové	1940	Artuš Scheiner	Praha: Josef R. Vilímek	6.
Pohádky českých dětí	[1940]	Otakar Štáfl	Praha: Šolc a Šimáček	<i>Neznámé</i>
Poklad národních pohádek	[1940]	Otakar Štáfl	Praha: Šolc a Šimáček	<i>Neznámé</i>
Princ Bajaja a jiné pohádky	1940	Josef Vodrážka	Praha: L. Mazáč	<i>Neznámé</i>
Z pokladu pohádek Boženy Němcové	1940	František Doubrava	Olomouc: R. Promberger	2.
Zlatá kniha pohádek Boženy Němcové	1940	František Doubrava	Olomouc: R. Promberger	3.
Druhá Zlatá kniha pohádek Boženy Němcové	1941	František Doubrava	Olomouc: R. Promberger	2.
Národní pohádky	1941	Rudolf Adámek	Praha: E. Beaufort	<i>Neznámé</i>
Národní pohádky pro malé čtenáře	1941	Jaroslav Lebeda	Praha: Česká grafická unie	<i>Neznámé</i>
Nejkrásnější pohádku Boženy Němcové	1941	Vojtěch Kubašta	Červený Kostelec: Josef Doležal	<i>Neznámé</i>
Pohádky I.	1941	František Doubrava	Olomouc: R. Promberger	<i>Neznámé</i>
Pohádky II.	1941	František Doubrava	Olomouc: R. Promberger	<i>Neznámé</i>
Pohádky Boženy Němcové	1941	Pavel Černý	Praha: Josef Hokr	7.
Tři citrony a jiné pohádky Boženy Němcové	1941	Otakar Fuchs	Praha: Školní nakladatelství pro Čechy a Moravu	7.
Českým dětem: (Vybrané pohádky české i slovenské)	1942	Václav Čutta	Praha: Alois Hynek	<i>Neznámé</i>

Hloupý Honza a jiné pohádky	1942	Jaroslav Vojna	Praha: Karel Červenka	<i>Neznámé</i>
Národní báchorky	1942	Jaroslav Vojna	Praha: Karel Červenka	<i>Neznámé</i>
O pyšné panně a jiné pohádky	1942	Jaroslav Vojna	Praha: Karel Červenka	<i>Neznámé</i>
Pohádky Boženy Němcové	[1943?]	Miroslav Marquita	Praha: Jan Kobes	<i>Neznámé</i>
Tři citrony a jiné pohádky Boženy Němcové	1945	Otakar Fuchs	Praha: Státní nakladatelství	<i>Neznámé</i>
Národní báchorky a pověsti	1946	O. D. Latanov	Praha: J. Svátek	<i>Neznámé</i>
Zlatá kniha pohádek Boženy Němcové	1946	František Doubrava	Olomouc: R. Promberger	4.
Nejhezčí pohádky Boženy Němcové	1947	Divica Landrová	Brno: Komenium, učitelské nakladatelství	3.
O kocouru, kohoutu a kose	1947	J. Mařan	Praha: Mladá fronta	1.
Perly pohádek Boženy Němcové	1947	Jan Provazník	Zlín: Tisk	<i>Neznámé</i>
Pohádky Boženy Němcové. [I.]	1947	Artuš Scheiner	Praha: Josef R. Vilímek	7.
Pohádky Boženy Němcové. [II.]	1947	Artuš Scheiner	Praha: Josef R. Vilímek	7.
Pohádky pro nejmenší	1947	Antonín Pospíšil	Praha: Josef Hokr	<i>Neznámé</i>
Zlatá kniha pohádek Boženy Němcové	1947	František Doubrava	Olomouc: R. Promberger	5.
Nejhezčí pohádky Boženy Němcové	1948	Divica Landrová	Praha: Komenium	1. v SNDK
Tři citrony a jiné pohádky Boženy Němcové	1948	Otakar Fuchs	Praha: Státní nakladatelství	3.
Pohádky Boženy Němcové	1950	František Říha	Praha: SNDK	1.
Pohádky Boženy Němcové	1951	František Říha	Praha: SNDK	<i>Neznámé</i>
O dvanácti měsíčkách	1952	Václav Kocourek	Praha: SNDK	2. nezměněné
Pohádky Boženy Němcové	1952	Mirko Hanák	Praha: SNDK	1. v SNDK (3. pozměněné)
Tři pohádky	1954	Adolf Kašpar	Praha: SNDK	1.
Báchorky	1957	Milada Marešová	Praha: SPN	3. nezměněné
Báchorky a pověsti Boženy Němcové	1957	Milada Marešová	Praha: SNDK	2. (1. v SNDK)
Princ Bajaja	[1957]	Divica Landrová	Martin: Osvěta	<i>Neznámé</i>
Sůl nad zlato	[1957]	Divica Landrová	Martin: Osvěta	3. (2. v SNDK)
Báchorky	1958	Milada Marešová	Praha: SPN	2.
Božena Němcová maličkým	1958	Artuš Scheiner	Praha: SNDK	1. v SNDK
O dvanácti měsíčkách	[1958]	Divica Landrová	Martin: Osvěta	<i>Neznámé</i>
O chytré princezně	1958	Josef Lada	Praha: SNDK	1.
Potrestaná pýcha	[1958]	Divica Landrová	Martin: Osvěta	<i>Neznámé</i>
Báchorky	1959	Milada Marešová	Praha: SPN	3.
Národní pohádky	1960	Josef Lada	Praha: SNDK	2. (1. v SNDK)

Národní pohádky	1962	Josef Lada	Praha: SNDK	3. (2. v SNDK)
Patnáct pohádek Boženy Němcové	1962	Jiří Winter	Havlíčkův Brod: Východočeské nakladatelství	4. (3. v SNDK, 1. v Klubu mladých čtenářů)
Zlatý vrch. II.	1962	Alena Ladová	Praha: SNDK	<i>Neznámé</i>
Čert a Káča	1963	Helena Zmatlíková	Praha: SNDK	<i>Neznámé</i>
Čertův švagr. II.	1963	Eva Křížová-Brýdová	Praha: SNDK	1.
Pohádky Boženy Němcové	1963	Karel Svoboda	Praha: SNDK	<i>Neznámé</i>
Princ Bajaja. II.	1963	Zdeněk Mlčoch	Praha: SNDK	2.
Národní pohádky	1964	Josef Lada	Praha: SNDK	2.
O Jozovi. II.	1964	Václav Šprungl	Praha: SNDK	1.
Báchorky	1965	Milada Marešová	Praha: SPN	4. nezměněné (2. v SNDK)
Sůl nad zlato a jiné pohádky	1965	Zdeněk Mězl	Praha: SPN	1.
Princezna se zlatou hvězdou na čele	1966	Václav Karel	Praha: SNDK	<i>Neznámé</i>
Božena Němcová Maličkým	1967	Artuš Scheiner	Praha: SNDK	2. v SNDK
Sůl nad zlato a jiné pohádky	1967	Zdeněk Mězl	Praha: SPN	<i>Neznámé</i>
Pohádky	1968	Artuš Scheiner	Praha: SNDK	1. v SNDK
Pohádky Boženy Němcové	1968	Karel Svoboda	Praha: SNDK	2. v SNDK
Božena Němcová maličkým	1969	Artuš Scheiner	Praha: Albatros	3. Albatrosu
Jak Jaromil ke štěstí přišel	1969	Karel Svoboda	Praha: Albatros	<i>Neznámé</i>
Sůl nad zlato a jiné pohádky	1969	Zdeněk Mězl	Praha: SPN	<i>Neznámé</i>
Báchorky	1970	Milada Marešová	Praha: SPN	5. v SPN
Neohrožený Mikeš	1970	Alena Hubičková	Praha: Lidové nakladatelství	<i>Neznámé</i>
Princ Bajaja	1970	Jan Kudláček	Praha: Albatros	2. rozšířené
Princ Bajaja. II.	1970	Vladimír Tesař	Hradec Králové: Kruh	<i>Neznámé</i>
Štříbrná kniha pohádek	1970	Štefan Cpin	Praha: Svoboda	<i>Neznámé</i>
Princezna se zlatou hvězdou na čele	1971	Václav Karel	Praha: Albatros	2. v Klubu mladých čtenářů
Národní pohádky	1972	Josef Lada	Praha: SNDK	5.
Pohádky	1972	Artuš Scheiner	Praha: Albatros	<i>Neznámé</i>
Zlatá kniha pohádek	1972	Štefan Cpin	Praha: Svoboda	<i>Neznámé</i>
Božena Němcová maličkým	1973	Artuš Scheiner	Praha: Albatros	4.
Čertův švagr	1973	Adolf Born	Praha: Albatros	<i>Neznámé</i>
Národní pohádky	1973	Josef Lada	Praha: Albatros	6. (5. v Albatrosu)
O chytré princezně	1975	Jiří Šindler	Praha: Albatros	<i>Neznámé</i>
Princezna se zlatou hvězdou na čele	1975	Václav Karel	Praha: Albatros	3.
Sedmero krkavců	1976	Václav Rykr	Praha: Albatros	<i>Neznámé</i>
Princ Bajaja	1977	Jan Kudláček	Praha: Albatros	3.
Vodní paní	1977	Věra Mervartová	Praha: Albatros	<i>Neznámé</i>

Pohádky	1978	Artuš Scheiner	Praha: Albatros	3. v Albatrosu
O Slunečníku, Měsíčníku a Větrníku	1979	Jan Černý	Praha: Albatros	<i>Neznámé</i>
Pohádky Boženy Němcové	1979	Karel Svolinský	Praha: Albatros	<i>Neznámé</i>
Kdo je hloupější?	1980	Josef Žemlička	Praha: Albatros	<i>Neznámé</i>
Potrestaná pýcha	1981	Milada Mikulová	Praha: Albatros	<i>Neznámé</i>
Jak se Honzík učil latinsky	1982	Kateřina Marinová	Praha: Albatros	<i>Neznámé</i>
O Smolíčkovi	1982	František Skála	Praha: Albatros	<i>Neznámé</i>
Princezna se zlatou hvězdou na čele	1982	Dagmar Berková	Praha: Albatros	4.
Bylo Nebylo. Pohádky pro nejmenší	1984	Helena Zmatlíková	Praha: Albatros	1.
Ptačí hlava a srdce	1984	Václav Houf	Praha: Albatros	<i>Neznámé</i>
Velká kniha pohádek	1985	Artuš Schiener	Praha: Albatros	4. rozšířené
Velká kniha pohádek	1988	Artuš Scheiner	Praha: Albatros	5. rozšířené